GMINA SUWAŁKI

LECĄC KU SŁOŃCU

OPOWIEŚĆ O GMINIE SUWAŁKI

WOJCIECH MISIUKIEWICZ

© Gmina Suwałki 2022
© Wojciech Misiukiewicz 2022
All rights reserved
Prawa autorskie zastrzeżone

ISBN 978-83-959833-7-5

Wydanie I

Tekst i zdjęcia:
Wojciech Misiukiewicz

Konsultacje:
Zbigniew Andrulewicz
Jarosław Borejszo
Adam Depka-Prądzyński
Radosław Dykas
Damian Gostkowski
Joanna Górecka
Krzysztof Gwaj
Małgorzata Januszewicz
Marek Jeromin
Józef Koncewicz
Katarzyna Łukowska
Michał Osewski
Witold Pachucki
Sławomir Pułka
Kazimierz Rupiński
Ilona Rżany
Hubert Stojanowski
Jan Walencik

Korekta:
Anna Łuszyńska

Projekt, skład, druk:
Drukarnia Agencja Reklamowa Xpression
ul. Północna 46 A, 16-400 Suwałki, www.xpression.com.pl

Szanowni Państwo!

Z przyjemnością oddaję w Państwa ręce album fotograficzny pt. *Lecąc ku słońcu – opowieść o gminie Suwałki* autorstwa Wojciecha Misiukiewicza, inaugurujący jubileusz 50-lecia ustanowienia samorządu gminy Suwałki. To pierwsza publikacja prezentująca bogactwo naszego krajobrazu wyłącznie z perspektywy lotu ptaka.

Ta podniebna opowieść, ujęta w kadrach fotografii wykonanych w latach 2021–2022, ukazuje różnorodne oblicza gminy Suwałki. Obrazuje nie tylko dorobek pokoleń naszych przodków, malowniczość krajobrazu Suwalszczyzny, ale także dokumentuje dynamikę postępujących zmian – symbol obecnych czasów.

Na kartach albumu znalazła się każda z 54 miejscowości gminnych wraz z całym swoim urokiem, niepowtarzalnym charakterem i pięknem. Nie zabrakło też miejsca dla naszego największego sąsiada – Suwałk.

Mieszkańcy niejednokrotnie znają swoje okolice z kartograficzną dokładnością. Jednak wznosząc się ponad widnokrąg, dobrze znane miejsca można odkryć na nowo, spojrzeć na nie z innej perspektywy, w nieoczywisty, ale też artystyczny sposób.

Mając nadzieję, że niecodzienne spojrzenie na naszą gminę przyniesie Państwu wiele pozytywnych wrażeń, zapraszam do lektury.

Zbigniew Mackiewicz – Wójt Gminy Suwałki

Suwałki, grudzień 2022 r.

WSTĘP

Wznieśmy się ku słońcu...

Szybując pośród chmur i promieni przedzierających się poprzez mgły wschodzącego słońca, zabierzemy Państwa w podróż po gminie Suwałki. W podróż po wsiach gminy, ich zagrodach, drogach i drożynkach, zabytkach architektury. Wzniesiemy się ponad łąki, orne role, łany zbóż, ugory, ponad lasy, jeziora i rzeki…

Dziś, szybując ponad gminą Suwałki, widzimy, jak rozpościera się przed nami wielokształtny, urozmaicony krajobraz. Otwarte przestrzenie pól, zieleń lasów i błękit jezior, poprzetykane są rozproszonymi, jak też zwartymi zabudowaniami współczesnych wsi. Ponad połowa gruntów gminy to użytki rolne, rozciągające się głównie w zachodniej jej części. Z rzadka przeplatane są zadrzewieniami i prywatnymi lasankami. Wschód i południe gminy to zwarte połacie lasów, które zajmują blisko 30 procent jej powierzchni. Są to głównie drzewostany Nadleśnictwa Suwałki, a przede wszystkim Wigierskiego Parku Narodowego. W dużej części to obecność parku w granicach gminy buduje wyjątkowy koloryt tej ziemi. Lasy, wraz z licznymi jeziorami, tworzą tu niezwykły, urokliwy krajobraz.

Wyjątkowy jest zresztą pejzaż całej gminy. Tworzyły go miliony lat temu kolejne zlodowacenia. Moreny, ozy, kemy, sandry komponują nie tylko fantazyjne formy krajobrazowe. Ich wnętrza skrywają złoża kruszyw żwirowych. To w dużej mierze właśnie dzięki pokładom żwiru gmina Suwałki należy do jednych z najzamożniejszych samorządów województwa. Lodowiec pozostawił po sobie też liczne jeziora. Wpisane w scenerię pośród lasów i pól nadają wyjątkowego uroku tej krainie.

Dziś gmina Suwałki to prężnie rozwijający się samorząd. W latach 1975–1998 położona była w województwie suwalskim, obecnie związana jest administracyjnie z województwem podlaskim. W gminie są 54 wsie, a 5 spośród nich nie posiada statusu sołectwa. Wsie te, podobnie jak cały współczesny świat, podlegają ciągłym przeobrażeniom. Powstają nowe zagrody, osiedla, rozbudowują się drogi. Rozwój jest znakiem obecnych czasów. A czas najprościej jest zatrzymać w kadrach fotografii.

Wznieśmy się więc ku słońcu, aż do chmur, i spójrzmy na każdą z tych wsi z tej wyjątkowej perspektywy.

Krzywe

LECĄC KU SŁOŃCU

Promyku słońca, wdzięczny usmiéchu Natury,
Co przedziérasz czarne chmury,
Wita cię ziemia, witaią swiaty,
Pieszczą zdroie, biorą kwiaty.
[…]

Aleksander Fredro, *Do słońca*

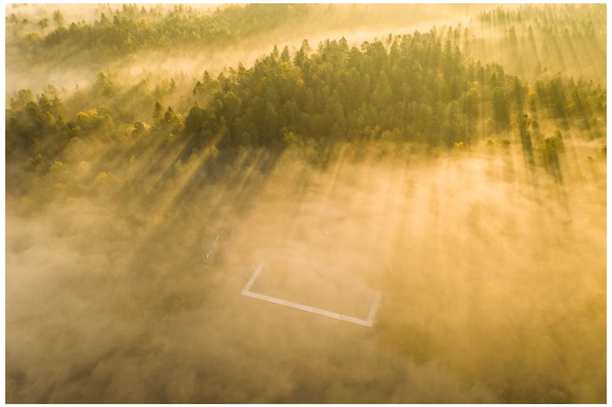

Największą miejscowością gminy Suwałki jest wieś **Krzywe**. Zamieszkuje ją ponad 600 mieszkańców. Wieś, dzięki malowniczemu położeniu nad brzegiem jeziora Krzywe, jest chętnie odwiedzana przez turystów. Krzywe rozpoznawalne jest między innymi dzięki kąpielisku nad jeziorem Czarne (u góry), które jest jednym z najbardziej znanych miejsc letniego odpoczynku w gminie. We wsi znajduje się Ośrodek Czytelnictwa i Kultury Gminy Suwałki.

Pośród otwartej, niezalesionej przestrzeni zachodniej części gminy rozciągają się grunty wsi **Turówka Nowa**. Rolny pejzaż tej miejscowości przeplata się z nowoczesnymi elementami współczesnego krajobrazu – farmami wiatrowymi. Turbiny wiatrowe na stałe wpisały się w pejzaż suwalskiej gminy. W Turówce Nowej działa świetlica wiejska i ochotnicza straż pożarna.

Turówka Stara jest siostrzaną wsią Turówki Nowej. Jej zabudowania rozciągają się na północnym brzegu Jeziora Ożewo (u dołu). We wsi znajdują się zarówno zagrody gospodarskie, jak i działki z jednorodzinną zabudową mieszkaniową. Urok jeziora Ożewo doceniają również letnicy, którzy na jego brzegu organizują miejsca wakacyjnego wypoczynku.

Unosząc się ponad gminą, niemal z każdego jej punktu dostrzeżemy **Suwałki**. To 70-tysięczne miasto, otoczone gruntami gminy Suwałki, stanowi jednak oddzielną jednostkę administracyjną. Suwałki są miastem na prawach powiatu, siedzibą licznych instytucji administracji rządowej i samorządowej. Są drugim co do wielkości miastem województwa podlaskiego i pełnią rolę administracyjnego, gospodarczego, naukowego i kulturalnego centrum tej części regionu.

Panorama północnej części **Suwałk**.

Wieś **Trzciane**, pomimo iż jest nadal miejscowością rolniczą, powoli zmienia swój charakter. Zaczynają osiedlać się tu mieszkańcy niezwiązani z pracą na roli. We wschodniej części miejscowości działa żwirownia, w której pozyskiwane są kruszywa naturalne.

W pejzaż **Taciewa** wpisane są turbiny wiatrowe, które pracują w zachodniej części wsi.

Burdeniszki to malownicza wieś położona nad brzegami trzech jezior: Dowcień, Mozguć i Postaw. Zachodnia część gruntów wsi znajduje się w granicach Wigierskiego Parku Narodowego. Miejscowość znana jest między innymi z gospodarstw agroturystycznych, które świadczą usługi dla osób poszukujących na Suwalszczyźnie odpoczynku i spokoju.

Wieś **Huta** to niewielka wieś malowniczo wpisana w pejzaż jeziora Koleśne.

Gdy wzniesiemy się ponad wieś **Wychodne**, wyłoni się przed nami widok charakterystyczny dla zachodniej części gminy: droga, przy niej zabudowania gospodarskie, a poza zagrodami otwarte, szerokie przestrzenie pól. Elementem wyróżniającym się w krajobrazie wsi jest małe ZOO działające na jej wschodnim krańcu. W Wychodnem działa świetlica wiejska i ochotnicza straż pożarna.

Jezioro Koleśne to wyjątkowo urokliwy naturalny zbiornik wodny. Od wschodu sąsiaduje z lasami Wigierskiego Parku Narodowego, od północy i zachodu – z gruntami wsi Huta i Mała Huta. Jest połączone przesmykiem (po prawej) z Jeziorem Zielonym. Wpływa do niego rzeka Kamionka.

Czerwony Folwark to wieś o tradycjach rybackich. W okresie międzywojennym urządzono tu jedno z pierwszych na ziemiach polskich państwowe gospodarstwo rybackie. Dziś, tak jak dawniej, Czerwony Folwark zamieszkują rybacy oraz gospodarze rolni. We wsi znajduje się między innymi baza rybacka, a w niej dawne magazyny i lodownie. Obecnie funkcjonuje tu przystań wodna Wigierskiego Parku Narodowego, a w części historycznych budynków urządzono wystawę poświęconą tradycjom rybackim nad Wigrami.

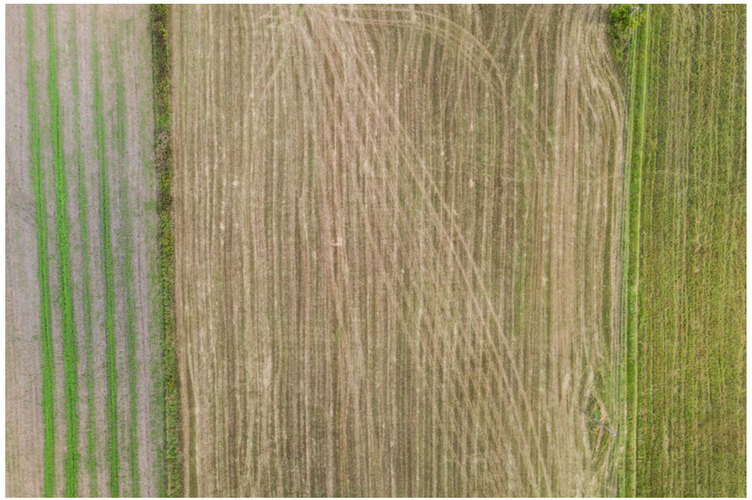

Kropiwne Stare to nieduża wieś. Mieszka tu 70 osób. Mieszkańcy są ściśle związani z rolnictwem. Kropiwne Stare nazywano niegdyś Buda Kropiwne.

Poddubówek to podmiejska, intensywnie rozwijająca się miejscowość. Choć wieś ta wciąż nie zatraciła charakteru rolniczego, to w jej dzisiejszy krajobraz wplecione są zespoły zabudowy o charakterze przemysłowo-usługowym. Stopniowo się rozbudowują, zajmując fragmenty wsi dotychczas zdominowane przez rolnictwo.

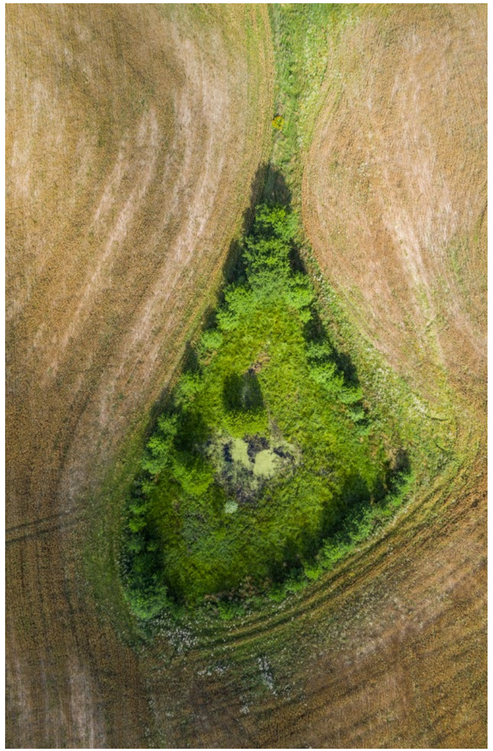

Na zachodnim brzegu jeziora Pierty rozciągają się grunty wsi **Leszczewo**.

Bobrowisko to malowniczo położona wieś w otulinie Wigierskiego Parku Narodowego. Rozproszony charakter zabudowy siedlisk wskazuje, iż ludność zajmuje się tu głównie uprawą roślin i hodowlą zwierząt. Wieś sąsiaduje z gruntami gminy Szypliszki.

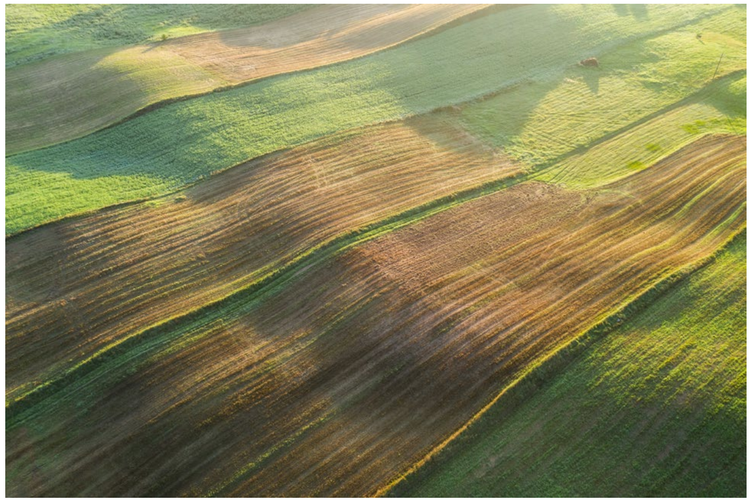

Pośród porannych jesiennych mgieł ukryło się Jezioro Zielone, otoczone polami i lasami wsi **Mała Huta.**

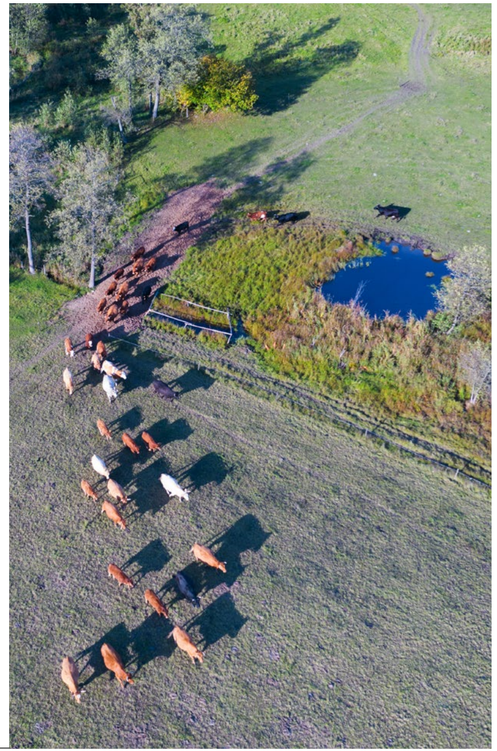

Żyliny. Północny fragment gruntów wsi to zieleń śródpolnych zadrzewień. Południe i zachód to zabudowa gospodarska i mieszkaniowa. Przez wieś płynie niewielka, lecz malownicza rzeka Szczeberka. Żyliny graniczą z gruntami gminy Bakałarzewo.

Pośród Pagórków Przebrodzkich rozciągają się grunty **Niemcowizny**. Wieś charakteryzuje się obszarami uprawnymi o stosunkowo żyznych glebach. Miejscowość ta, tak jak większość wsi położonych w zachodniej części gminy, jest prawie bezleśna, miejscami tylko pojawiają się kępowe zadrzewienia. Niemcowizna graniczy z gruntami gminy Raczki.

Korkliny położone są w zachodniej części gminy Suwałki. Układ zabudowy jest powiązany z otwartym krajobrazem, a znaczna część mieszkańców utrzymuje się z pracy w rolnictwie. Miejscowość ta pozostaje więc ostoją tradycyjnych wartości wsi, gdzie większość ludzi wciąż zajmuje się uprawą roślin i hodowlą zwierząt. Również miejscowości sąsiednie w większości przypadków nie zatraciły dotychczasowego wiejskiego charakteru.

Ponad wsią **Zielone Królewskie** rozpościera się widok na uporządkowaną przestrzeń. Wschód wsi to droga i posadowione przy niej gospodarstwa rolne, zachód to szeroki pas upraw i śródpolnych zadrzewień. Krajobraz jest lekko pagórkowaty z bezodpływowymi zagłębieniami.

Zachodnia część gminy Suwałki to przede wszystkim otwarte, wolne od lasów przestrzenie pól. Północną część tych obszarów urozmaicają malownicze jeziora. Jednym z najbardziej urokliwych jest **jezioro Okmin**. Na północnym brzegu tego naturalnego zbiornika położone są dwie wsie: Czarnakowizna oraz Osowa. Nazwa Okmin pochodzi od litewskiego słowa *akmuo* – kamień. Odpowiada to rzeczywistości, bowiem dno jeziora jest bardzo kamieniste.

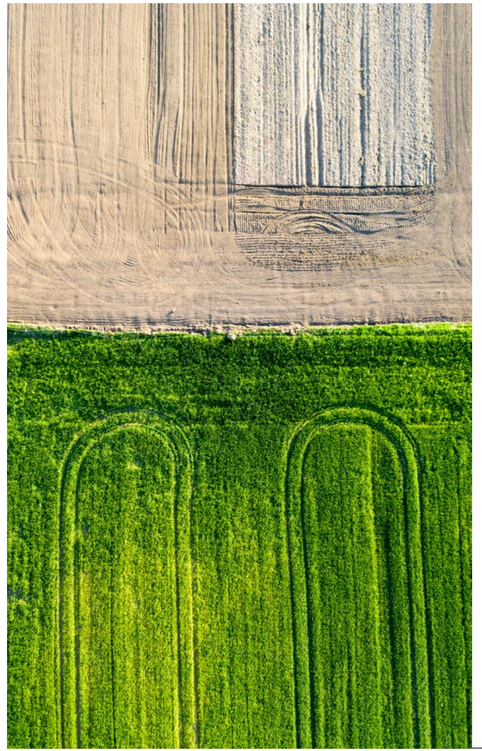

Okuniowiec jest jedną z większych wsi gminy. Mieszka tu blisko 390 osób. Wieś stopniowo zatraca swój rolniczy charakter. Okuniowiec powoli nabiera formę podmiejskiej wsi, o wyraźnych związkach z Suwałkami.

Pagórkowate, polodowcowe ukształtowanie terenu wsi **Osinki** czyni jej obszar krajobrazowo wyjątkowym. Wyjątkowość ta polega między innymi na tym, iż pomimo bezpośredniego sąsiedztwa miasta, przy jednoczesnych atrakcyjnych walorach przyrodniczych, wieś pozostaje wolna od skupiskowej zabudowy i na większości obszaru nie zatraca swojego pierwotnego charakteru.

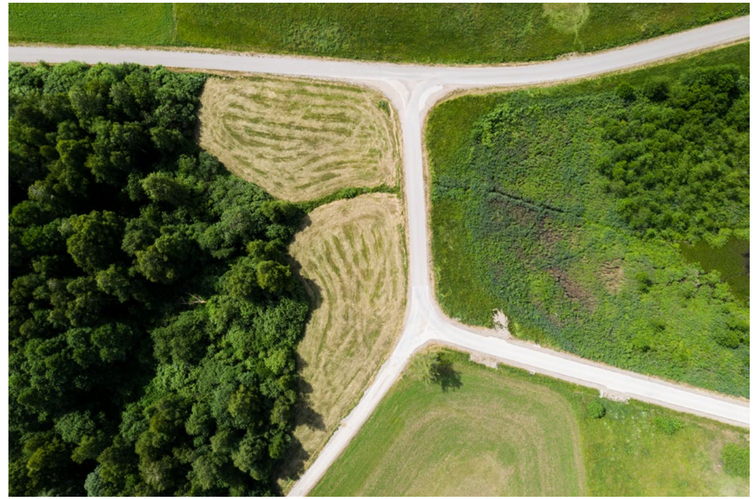

Jesienny poranek nad wsią **Mała Huta**.

Zielone Drugie to wieś rolnicza położona w południowo-zachodniej części gminy. Spośród wszystkich znajdujących się w tym obszarze wsi Zielone Drugie charakteryzuje się największym udziałem zadrzewień śródpolnych. W pobliżu wsi znajduje się cmentarz ewangelicki, który został wpisany do rejestru zabytków.

Nowa Wieś

DROGA

Wybrałem sobie drogę, której sanie
Moich sąsiadów nie ruszyły. W lecie
Krzewna tu rosła trawa, dziś zamiecie
Biel swą pokładły na przemarzłym łanie.
[…]

Jan Kasprowicz, *Droga*

Dubowo Pierwsze to wieś sąsiadująca poprzez drogę z uprzemysłowioną częścią Suwałk. Pomimo industrialnego sąsiedztwa obszar wsi niemal w całości użytkowany jest rolniczo.

Droga z Suwałk do Płociczna-Tartak wiedzie nieopodal wyrobiska poeksploatacyjnego zakładu górniczego we wsi Sobolewo.

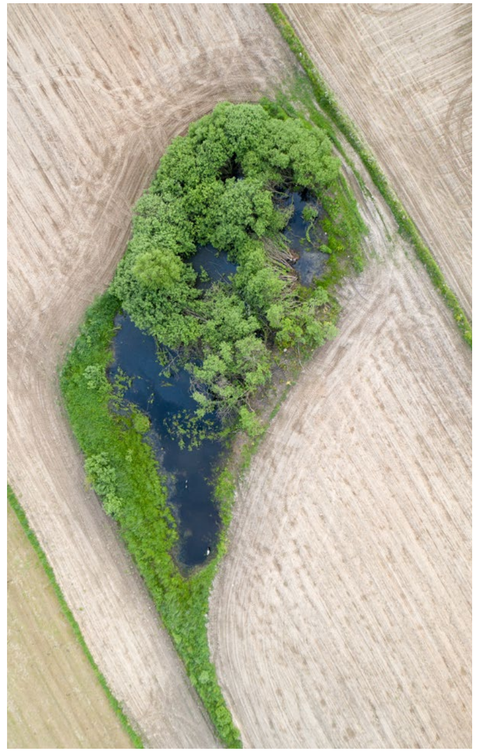

Wasilczyki, podobnie jak sąsiednia Niemcowizna, posadowiły swe gospodarstwa wzdłuż głównej drogi. Stanowi ona swoisty jeden ciąg komunikacyjny spajający obie miejscowości.

Tak jak większość wsi zachodniej części gminy, **Korobiec** jest miejscowością rolniczą. Wieś ta położona jest w obszarze Pagórków Przebrodzkich. Zdecydowanie przeważają tu obszary uprawne ze stosunkowo żyznymi glebami. Stąd okolica jest prawie bezleśna – lasy już przed kilkoma wiekami wycięto pod uprawę ziemi.

W **Zielonym Kamedulskim** przez dziesięciolecia funkcjonowało, jedno z większych w regionie, Państwowe Gospodarstwo Rolne. Pozostałe po nim zabudowania współcześnie z powodzeniem służą lokalnym przedsiębiorcom. Mieszkańców wsi integruje działalność świetlicy gminnej i klubu seniora. Nieopodal Zielonego Kamedulskiego biegnie obwodnica Suwałk.

Okuniowiec to, rzec można, tranzytowa wieś o lokalnym charakterze. W XVIII wieku przebiegał tędy gościniec z Suwałk do Kalwarii. Dziś prowadzi tu asfaltowa droga Suwałki–Okuniowiec–Kaletnik–Szypliszki. Swoją trasę ma tu też linia kolejowa Suwałk–Trakiszki.

Bród Nowy

Korkliny, jak niegdyś, pozostają jednostką osadniczą o zabudowie przeważnie zagrodowej. Przez wieś przebiega splot dróg łączących sąsiednie miejscowości. Dziś Korkliny od zachodu sąsiadują z gruntami gminy Bakałarzewo.

Droga na Półwysep Klasztorny, na którym wznosi się klasztor wigierski, wiedzie przez wieś **Burdeniszki**.

Turówka Nowa oraz **Taciewo** to wsie malowniczo położone wśród pól. Miejscowości te charakteryzują się zróżnicowanym układem przestrzennym. To rozwijające się wsie o cechach osadnictwa zarówno zwartego, jak i rozproszonego.

Przez gminę przebiega europejska trasa E67, łącząca Europę Środkową z Finlandią.
Ta droga ekspresowa biegnie między innymi przez grunty wsi **Dubowo Drugie**.

Osinki to miejscowość położona na obrzeżach malowniczej doliny rozciągającej się w krajobrazie łąk, pól i lasów. Dopełnieniem sielankowego krajobrazu są jeziorka oraz rzeka Kamionka, wijąca się wśród pól.

Zielone Królewskie to typowa wieś rolnicza. Gleby tej okolicy powstały głównie z osadów polodowcowych. Ich dość znaczna wartość rolnicza przyczyniła się do energicznego rozwoju osadnictwa. Dlatego też dziś Zielone Królewskie to niemal wyłącznie gospodarstwa rolne.

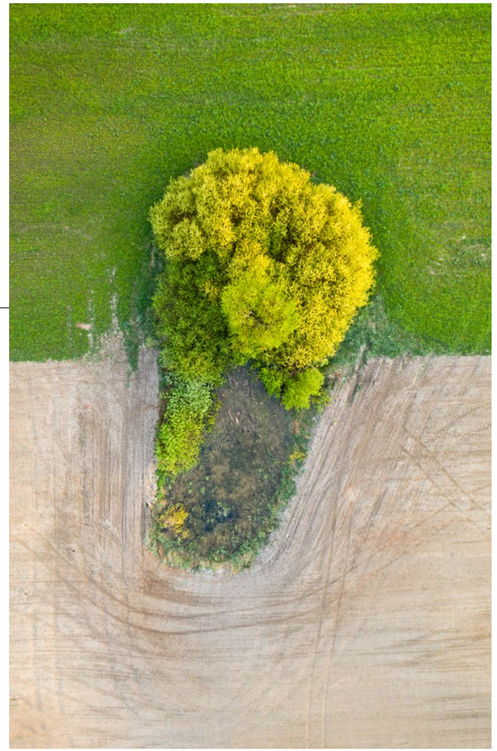

Już w XVII wieku przez Turówkę przebiegał ważny trakt łączący Filipów i Suwałki. Dziś przez **Turówkę Starą** biegnie droga wojewódzka nr 652, łącząca Kowale Oleckie z Suwałkami.

Cimochowizna to wyjątkowo malowniczo położona wieś nad brzegiem jeziora Wigry. Charakteryzuje się dużymi wzniesieniami, najwyższymi w całym Wigierskim Parku Narodowym. Są to moreny czołowe – wzgórza wyznaczające linię czoła lodowca w trakcie jego stagnacji i stopniowego zaniku. Dziś Cimochowizna znana jest z kwater agroturystycznych, pola namiotowego i cumowiska łodzi.

Droga trasy Osowa–Potasznia.

Rzec można, iż na Suwalszczyźnie kończy się kolejowy świat dróg. To tu kończy się nitka polskiej kolei. Przez gminę Suwałki biegnie niezelektryfikowana, jednotorowa linia kolejowa nr 51, łącząca stację Suwałki z przejściem granicznym Trakiszki–Szestokaj (pol. Szostaków, lit. *Šeštokai*). W obszarze gminy Suwałki kolej biegnie przez wsie na linii Okuniowiec–Osinki–**Nowa Wieś**–Lipniak. Pasażerowie tej linii nie zaznają zawrotnych prędkości pociągów, bowiem toczą się one nie szybciej niż 60 km/h. Mimo to ta skromna droga kolejowa jest linią o priorytetowym znaczeniu – stanowi bowiem część kolejowego korytarza towarowego nr 8 Morze Północne–Morze Bałtyckie.

Bród Mały to w rzeczywistości przysiółek wsi Bród Nowy. Choć wieś jest niewielka, to prężnie rozwija się tu wszelka aktywność gospodarcza: produkcja, transport, a nieopodal żwirownie wydobywają naturalne kruszce. Rozwój budownictwa jednorodzinnego, jak i działalności gospodarczej możliwy był dzięki blisko położonym drogom. Obok biegnie droga wojewódzka nr 652 trasy Kowale Oleckie–Suwałki.

Wieś Osowa. Malowniczy krajobraz jeziora Okmin i okolic oraz łatwość dojazdu spowodowały, że coraz częściej osiedlają się tu mieszkańcy niezwiązani z rolnictwem. Wieś stała się też miejscem wakacyjnego odpoczynku mieszkańców Suwałk i turystów odwiedzających Suwalszczyznę.

Wieś **Krzywe** przecina trasa Suwałki–Sejny.

Gminę Suwałki przecinają wszystkie rodzaje dróg. Drogi o kategorii gminnej mają łącznie 127 km długości, drogi powiatowe – 97 km. Gmina Suwałki to rzeki i jeziora, jest tu więc aż osiem mostów. Część z nich biegnie przez największą i najbardziej znaną w regionie rzekę – Czarną Hańczę. Jeden z tych nadrzecznych mostów znajduje się we wsi **Czerwony Folwark** (po prawej), nieopodal jeziora Postaw, z którego wypływa rzeka. Inny most na Czarnej Hańczy (u dołu) łączy grunty wsi Biała Woda i Potasznia.

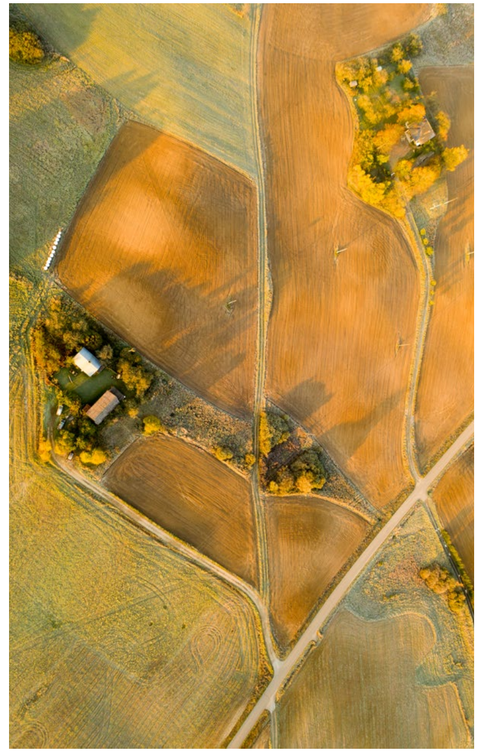

Jeden z ośmiu mostów w gminie wiedzie przez jezioro Krzywe w **Małej Hucie**. Jest to jedyny most, który biegnie przez jezioro. Pozostałe to konstrukcje nadrzeczne.

Przytulona do pól i łąk **Niemcowizna** swoje domostwa i obejścia posadowiła przy głównej drodze biegnącej środkiem wsi. Wciąż przeważają tu zagrody gospodarskie, których mieszkańcy pracują na roli.

Tartak

Płociczno-Tartak czerpie swoją nazwę od nieistniejącego już współcześnie tartaku, zbudowanego przez Niemców podczas I wojny światowej. Dziś jedną z atrakcji turystycznych wsi i regionu jest kolejka wąskotorowa, którą niegdyś konnymi wagonikami wożono drewno. Szczególny jest podział administracyjny gruntów wsi, znajdujących się na zachód od jeziora Staw. Choć większa część Płociczna-Tartak znajduje się na zachód od jeziora, to na jego południowo-zachodnim brzegu położone są budynki mieszkalne wsi **Gawrych Ruda** oraz kościół pw. św. Maksymiliana Marii Kolbe (u dołu). W Płocicznie-Tartak mamy dziś szkołę podstawową, gminną bibliotekę publiczną, ochotniczą straż pożarną.

Kuków to wieś znana przede wszystkim z terenów wypoczynkowych działkowców, zorganizowanych przy Rodzinnych Ogrodach Działkowych OAZA. W pobliżu biegnie droga wojewódzka nr 653 trasy Suwałki–Olecko.

Ostatnie dekady przyniosły wiele inwestycji drogowych. W gminie Suwałki trwa budowa drogi ekspresowej S-61 Obwodnica Augustowa–granica państwa. We wsi **Osinki** przebiega fragment budowy odcinka Suwałki–Budzisko z obwodnicą Szypliszek.

Kropiwne Nowe

WIEŚ

Siano pachnie snem
siano pachniało w dawnych snach
popołudnia wiejskie grzeją żytem
słońce dzwoni w rzekę z rozbłyskanych blach
życie – pola – złotolite
[…]

Józef Czechowicz, *Na wsi*

Wieś **Lipniak** w całości położona jest w otulinie Wigierskiego Parku Narodowego. Jej mozaikowate ukształtowanie terenu wyraźnie wskazuje na pochodzenie polodowcowe. Zauważalne są zwłaszcza moreny czołowe – wzgórza świadczące o dłuższym postoju lodowca. Starą architekturę tej miejscowości określić można jako pozostającą w symbiozie z przyrodą, z najbliższym otoczeniem. Współczesna zabudowa mieszkaniowa harmonizuje z wiejskim krajobrazem.

Stary Folwark to bardzo znana wieś letniskowa położona w samym sercu Wigierskiego Parku Narodowego. Ulokowana na brzegu jeziora Wigry z widokiem na klasztor wigierski, stała się wyjątkowym miejscem, tak do zamieszkania, jak i wypoczynku. Miejscowość zasłynęła między innymi z nowoczesnej, znanej w całej Europie stacji naukowo-badawczej, w której od 1927 roku prowadzono badania hydrobiologiczne. Dziś w jej murach funkcjonuje Muzeum Wigier Wigierskiego Parku Narodowego. W Starym Folwarku działają też: szkoła podstawowa, Klub Wodny PTTK, Klub Wodny „Hańcza", Przystań Stary Folwark oraz szereg punktów usługowych i agroturystycznych świadczących usługi dla osób odwiedzających park.

Na Pojezierzu Suwalskim rzeźba terenu ma pochodzenie polodowcowe. Obecne jej ukształtowanie zostało ostatecznie zbudowane przez lądolód w czasie najmłodszego zlodowacenia, które w obszarze dzisiejszej gminy zakończyło się zaledwie 12 tysięcy lat temu. Stało się to tak niedawno, że pagórki i wzgórza nie zdążyły się jeszcze spłaszczyć. Ustępujący lodowiec pozostawił po sobie liczne jeziora. Jednym z nich jest **Taciewo**, wokół którego wybudowano gospodarstwa wsi o tej samej nazwie. Grunty Taciewa przylegają też do jezior Grabieńsk i Ożewo.

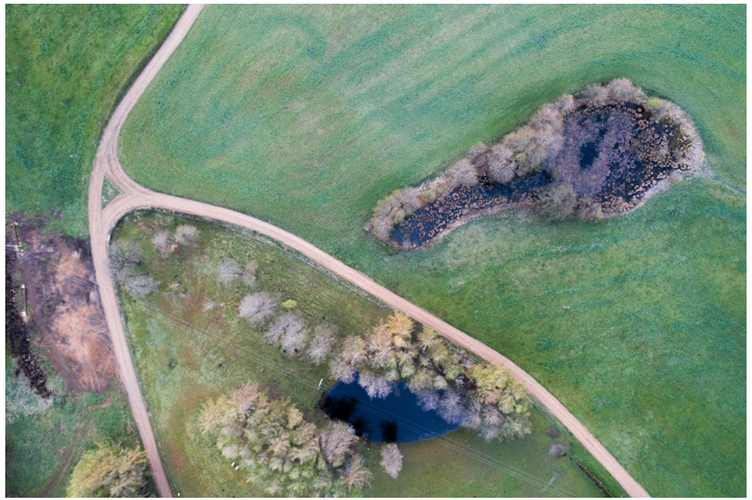

Pierwotnie wieś **Białe** była ulokowana przy zachodnich krańcach jeziora Wigry. Założyli ją zakonnicy wigierscy jako jedną z wsi rybackich. U schyłku XIX wieku przodkowie obecnych mieszkańców Białego przenieśli się w okolice Żylin. Wynikało to z faktu, że nad Wigrami ciężko się gospodarzyło. Na przeprowadzkę miał wyrazić zgodę sam car. Dziś Białe to miejscowość rolnicza. Jest to wieś graniczna sąsiadująca z gruntami gmin Bakałarzewo i Raczki. Obok wsi przepływa rzeka Szczeberka.

Na przeciwległych brzegach Czarnej Hańczy ulokowały się dwie siostrzane wsie – **Bród Nowy** oraz **Bród Stary** (w tle). Łączy je most biegnący poprzez tę największą rzekę Suwalszczyny. Jak sama nazwa wskazuje, Bród Nowy jest niedawno powstałą wsią. O jej współczesnym rozwoju świadczą liczne inwestycje: budowana jest nowa droga, przy niej powstaje zabudowa mieszkaniowa, we wsi pojawiają się przedsiębiorstwa. Ciekawostką jest, iż na terenie Brodu Nowego odkryto cmentarzysko kurhanowe z grobami zbiorowymi, pochodzące z V wieku.

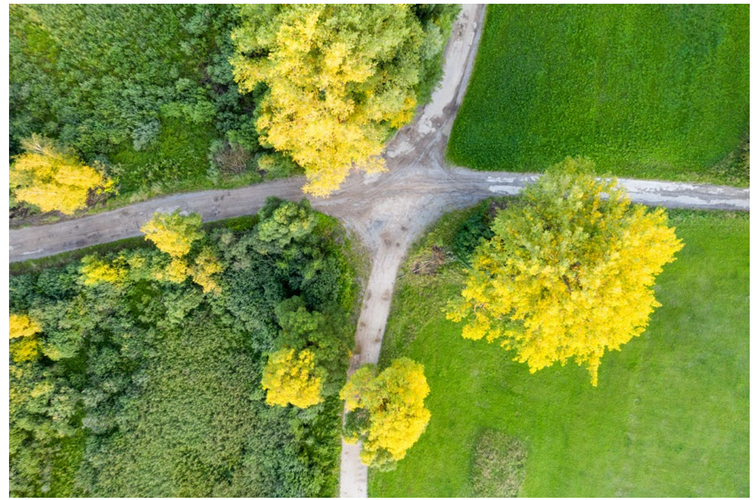

Północno-zachodnią część wsi **Przebród** stanowią obszary rolne.

Wieś **Mała Huta** w ostatnich dekadach znacznie się rozrasta. Nie jest to w żadnym razie rozbudowa typowej wsi, lecz żywiołowy rozwój „kolonii miejskiej”. Pojawiające się tuż poza granicami Suwałk nowe obszary mieszkaniowe sąsiadują bezpośrednio z terenami „starej wsi”, tworząc nowy element osadniczy. Przesłanką dla osiedlania się w tym obszarze są niezwykłe walory środowiska naturalnego i przyrodniczego. Mała Huta jest bowiem położona pośród wyjątkowo malowniczych jezior i zadrzewień. Mozaikowy, górzysty, a w dolinach zabagniony obszar spowodował, że produkcja rolnicza na tych terenach najczęściej okazywała się nieopłacalna. Sprzyjało to przekwalifikowywaniu terenów rolnych w budowlane, rozwojowi terenów osiedlowych i komunikacyjnych, wchłaniających kolejne tereny, dotychczas zdominowane przez rolnictwo.

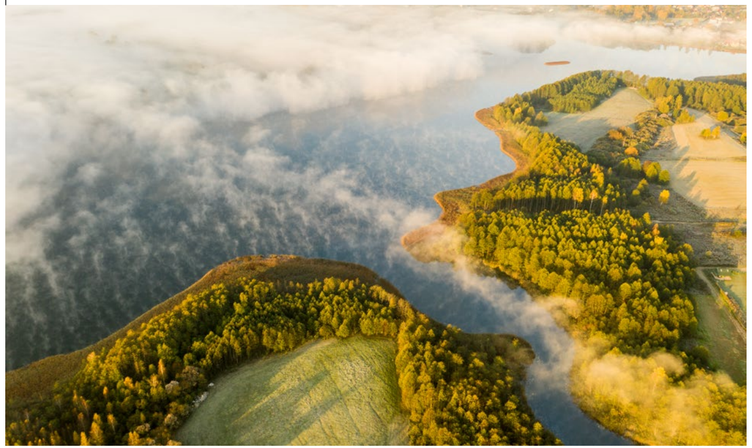

Cały obszar **Leszczewa** położony jest w granicach Wigierskiego Parku Narodowego. Zróżnicowany krajobraz tej części parku ukształtowało przede wszystkim ostatnie zlodowacenie, zwane północnopolskim. Lodowiec pozostawił po sobie cały zespół form moreny dennej, czyniąc grunty dzisiejszej wsi bardzo urozmaiconymi. Obecnie grunty rolne w dalszym ciągu użytkowane są rolniczo, choć coraz częściej pojawia się tu typowa zabudowa mieszkalna, jak również letniskowa. Na północnym skraju wsi znajdują się dwa stanowiska archeologiczne – wapienniki, służące niegdyś do wypalania wapna.

Wieś **Dubowo Drugie** położone jest w bezpośrednim sąsiedztwie przemysłowych peryferii Suwałk.

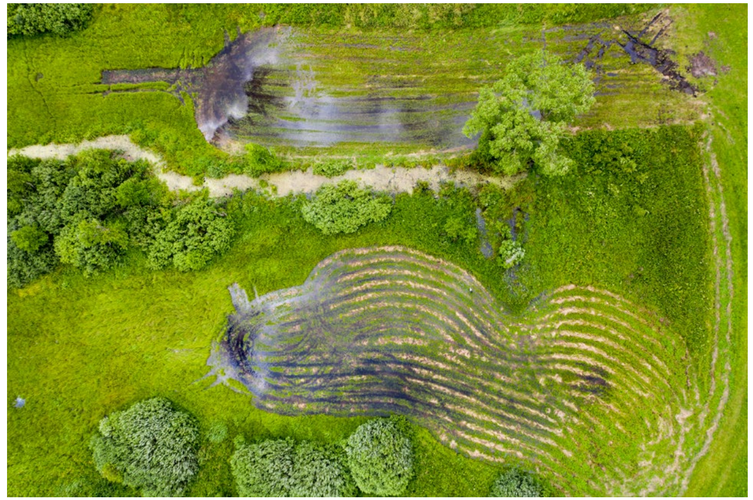

W otwartym krajobrazie wsi **Kropiwne Stare** dominują grunty orne, pola i łąki. Niewielki udział stanowią śródpolne zadrzewienia. Płynąca wzdłuż wsi rzeka Szczeberka urozmaica ten jednolity pejzaż. Kropiwne Stare to graniczna wieś gminy Suwałki, sąsiadująca z gruntami gminy Bakałarzewo.

Nowa Wieś na pierwszy rzut oka wygląda w istocie na nową wieś. I choć powstała w 1750 roku, to współczesny charakter jej zabudowy zdaje się przeczyć aż tak odległym czasom jej początków. Miejscowość ta coraz bardziej zmienia swój pierwotny wiejski charakter. Pojawiła się tu intensywna zabudowa wielorodzinna i jednorodzinna o charakterze zgoła odmiennym od typowych zabudowań wsi. Mieszkańcy tej wsi z rzadka pracują w rolnictwie. Mamy tu szkołę podstawową i ochotniczą straż pożarną. To duża wieś, liczy ponad 400 mieszkańców.

Korkliny należą do wsi o najwyższej produkcji rolniczej w gminie Suwałki. Sprzyjają temu wielkoobszarowe powierzchnie gospodarstw, jak również stosunkowo urodzajne gleby, na których rolnicy uprawiają zboża i warzywa. Zachodnia część gruntów wsi jest wolna od zabudowań mieszkalnych i gospodarskich. Występują tam głównie zadrzewienia.

Potasznia

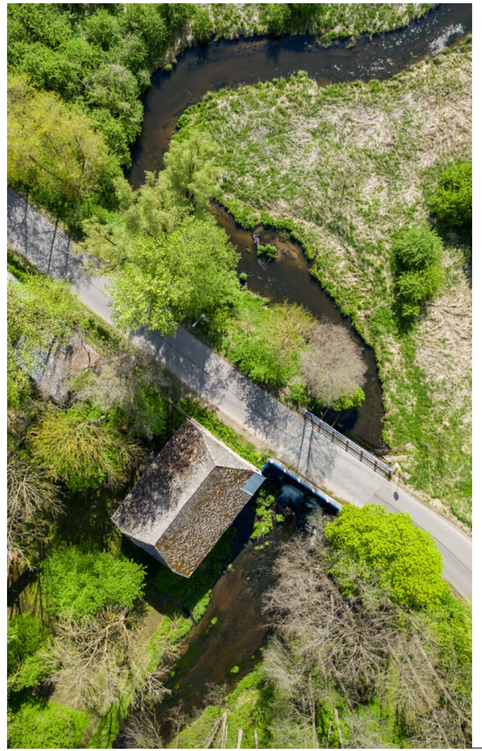

Jedną z wsi, która łączy charakter przemysłowy z rolniczym, jest **Sobolewo**. Miejscowość ta kojarzona jest głównie z zakładem górniczym, w którym pozyskuje się kruszywa naturalne. Drugim najbardziej rozpoznawalnym elementem wsi jest historyczny budynek młyna Możdżera (obok) posadowiony na brzegu Czarnej Hańczy. Naprzeciwko tej budowli znajduje się stary cmentarz dawnych właścicieli młyna. Dziś w Sobolewie działają: wiejska świetlica, ochotnicza straż pożarna oraz Inkubator Przetwórstwa Lokalnego.

Centralny fragment wsi **Niemcowizna**.

Kuków Folwark, pomimo iż jest małą miejscowością, to stanowi swoistą mozaikę zabudowy o funkcjach mieszkalnych, rolniczych, jak i z przeznaczeniem dla działających tu firm. Od południa wieś otacza sosnowy las posadzony na gruntach porolnych, z drugiej strony wsi znajdują się płytkie rozlewiska. Na północ od miejscowości znajduje się jedna z najprężniej działających żwirowni, wydobywająca kruszywa naturalne.

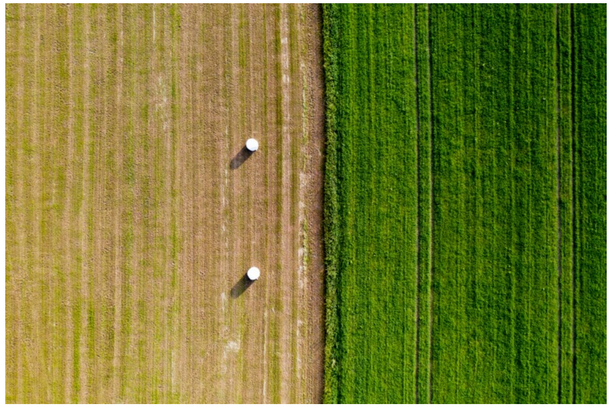

Nazwa wsi **Przebród** nawiązuje do przeprawy przez bród. Miejscowość położona jest w obszarze Pagórków Przebrodzkich. Ukształtowanie obszaru wsi ma charakter równin falistych. Wschodnia część gruntów to tereny typowo rolnicze, wolne od jakiejkolwiek zabudowy. Wieś w dużej części jest uprzemysłowiona. Oprócz nowoczesnej rolnej zabudowy zagrodowej funkcjonują tu niewielkie gospodarstwa przydomowe, szereg zakładów przemysłowo-usługowych, a także szkoła podstawowa.

Bród Stary położony jest w obszarze Obniżenia Suwalskiego. Budynki mieszkalne i zagrodowe wybudowano wyłącznie po obu stronach drogi powiatowej. W północnej części wsi, na wzniesieniu, pracuje turbina farmy wiatrowej. Niegdyś z tej wsi wykształciła się sąsiednia miejscowość – Bród Nowy. Obie wsie dzieli meandrująca pośród zadrzewień rzeka – Czarna Hańcza. Przez miejscowość przebiega dziś szlak rowerowy „Doliną Czarnej Hańczy z Suwałk do Suwalskiego Parku Krajobrazowego". Ciekawym punktem w Brodzie Starym jest tzw. Wilczy Dołek. Według miejscowej legendy wilki napadały tam na ludzi.

Wieś **Wigry** to najbardziej znana miejscowość w regionie. Położona jest nad brzegiem jeziora Wigry u podnóża klasztoru pokamedulskiego. Rzec można, iż to we wsi Wigry rozpoczął się gospodarczy rozwój Suwalszczyzny. Osadzeni tu w XVII wieku kameduli zainicjowali kolonizację i ekonomiczny rozkwit regionu. Wznieśli klasztor, który dzisiaj jest najbardziej rozpoznawalnym zabytkiem Suwalszczyzny.

Żyliny kojarzone są głównie z ciekawego zabytku położonego w centralnej części miejscowości. Znajduje się tu drewniany kościół parafialny pw. Matki Bożej Częstochowskiej. Prace budowlane obiektu trwały w latach dwudziestych XX wieku, a materiał do jego budowy pozyskano z koszar wojskowych w Suwałkach. Przy wejściu do świątyni znajdują się dwie wieże zbudowane na planie kwadratów, zwieńczone na dachach krzyżami. Obok kościoła wybudowano drewnianą dzwonnicę. Kilkaset metrów od kościoła zlokalizowany jest cmentarz parafialny (u dołu). Nie leży on jednak w obszarze wsi, a tuż za granicą gminy Suwałki, w obszarze gruntów sąsiedniej gminy Bakałarzewo.

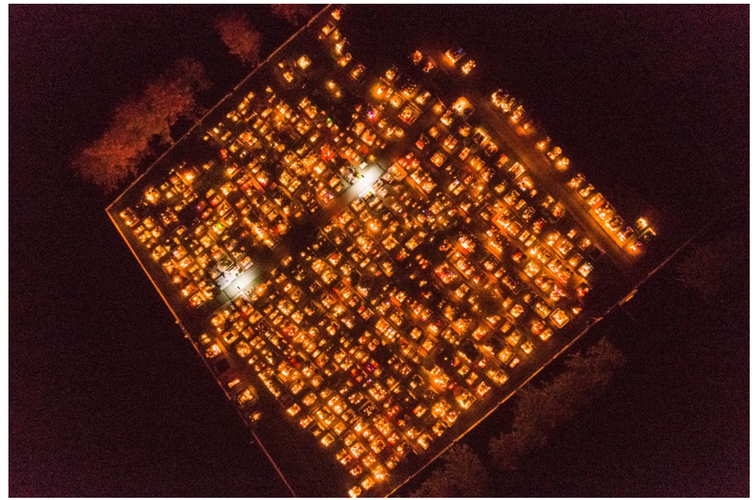

Biała Woda to wieś, w której zauważa się duże zróżnicowanie w zagospodarowaniu gruntów. Na terenie wsi znajdują się bogate złoża kruszyw naturalnych – piasków ze żwirem. Część udokumentowanych złóż jest już eksploatowana. Żwirownie zajmują południową część Białej Wody. Choć większość obszaru wsi użytkowana jest rolniczo, to widać zmianę rolniczego zagospodarowania gruntów i przekwalifikowanie terenów na mieszkaniowe, usługowe i produkcyjne.

Wieś **Gawrych Ruda** położona jest pomiędzy pięcioma wigierskimi jeziorami – są to: Wigry, Czarne, Staw, Długie i Okrągłe. Wciąż się zdarza, że nazwa wsi Gawrych Ruda zapisywana jest łącznie – Gawrychruda. Dziś dominuje tu zabudowa mieszkaniowa, która jest skupiona nad jeziorami Staw oraz Wigry. Jeziora te chętnie odwiedzane są przez amatorów wędkarstwa, w tym wędkarstwa podlodowego (u dołu). Szereg podmiotów świadczy tu usługi agroturystyczne i hotelowe. Pomiędzy jeziorami Staw i Wigry funkcjonuje wylęgarnia ryb Polskiego Związku Wędkarskiego.

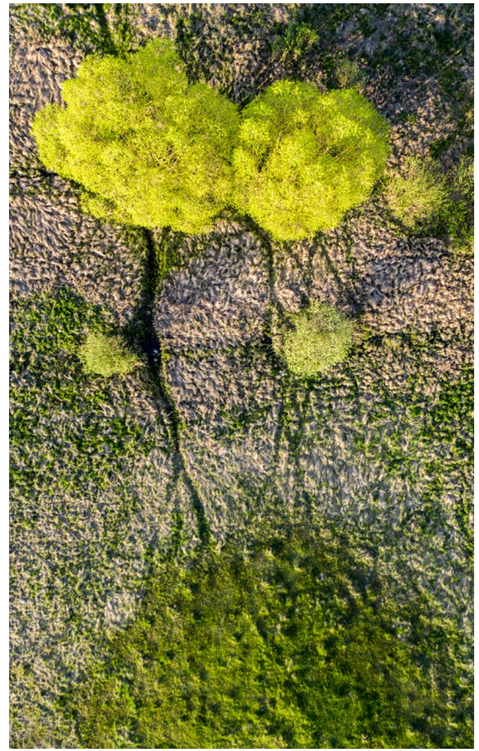

W XIX wieku Romuald Wierzbicki o **Okuniowcu** pisał: *Wieś ta leży w dzikiej, malowniczej okolicy nad rzeczką, śród bagien i wzgórz, o kilkanaście kroków od lasu. Śród pól trzy jeziora, dwie rzeczki i mnóstwo źródeł* […]. Współcześnie przestrzenie wsi nie przypominają dzikich ostępów. Jedynie jej zachodnia część wpisała się w typowo rolniczy krajobraz.

Mała Huta

POŚRÓD PÓL, LASÓW I JEZIOR

Oj, szumi pole, szumi,
Aż głos idzie wokoło…
A któż tam zrozumie
Czy smutno – czy wesoło…

Spojrzysz na zagon żyta,
Gdzie kłos się złotem żarzy,
To serce ci rozkwita
I ogień bije w twarzy…
[…]

Maria Konopnicka, *Oj, szumi pole, szumi…*

Przycupnięta na skraju Nowej Wsi ukryła się skromna, maleńka miejscowość, powiedzieć można – miejscowość w miejscowości – **Gielniewo**. O Gielniewie wspomina spis z 1902 roku. Znajdowała się tam leśniczówka zamieszkała tylko przez dwie osoby. Dziś Gielniewo również pozostaje niewielką osadą leśną. Mieszka tu pięć osób.

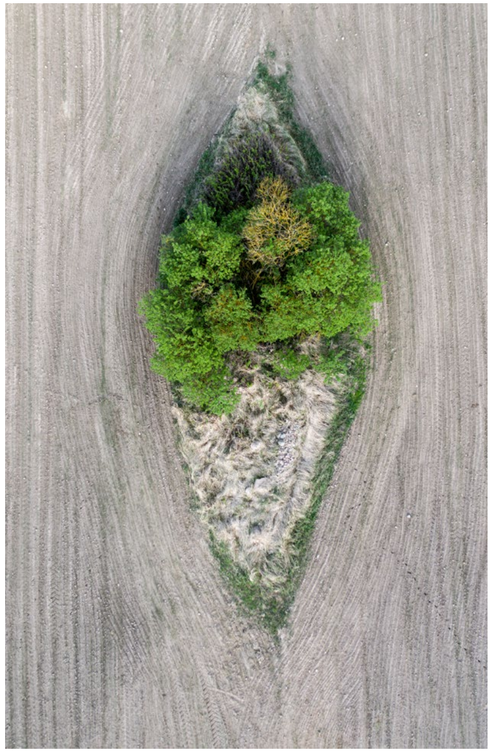

Wieś **Wiatrołuża Pierwsza** położona jest w otulinie Wigierskiego Parku Narodowego. Pobliski krajobraz kształtowały tysiące lat temu kolejne zlodowacenia. Przez wieś płynie rzeka Wiatrołuża, która wpływając na obszar parku, toczy swoje wody wzdłuż rynien polodowcowych. Ponad nimi ciągną się wysokie żwirowo-piaszczyste wały – są to ozy. Dziś jest to typowa zagrodowa wieś rolnicza. Jej zachodnie grunty są zalesione, wschód to uprawy rolne.

Burdeniszki nazywane są też Burdyniszkami. Należą do najstarszych wsi wigierskich. Współcześnie odkryto tu cmentarzysko jaćwieskie z okresu wczesnego średniowiecza. Burdeniszki to wieś graniczna sąsiadująca z gruntami gminy Krasnopol.

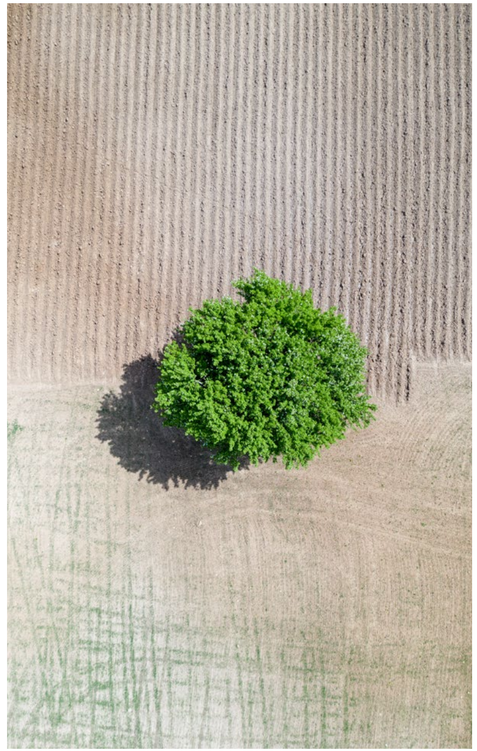

Według legendy **Cimochowiznę** założył pewien zakonnik kamedulski o imieniu Cimoch, który za kobietami latał, więc ukarano go wydaleniem z klasztoru. Pozwolono mu jednak pozostać w tych stronach. Inna opowieść mówi, że mieszkał tu gospodarz – Cimoch. Cimochowizna to w dalszym ciągu wieś rolnicza, bardzo chętnie odwiedzana i zamieszkiwana latem przez turystów. Z Cimochowizny rozciąga się piękna panorama Wigier z klasztorem wigierskim w tle.

Na granicy z lasami Wigierskiego Parku Narodowego, we wsi **Huta**, nad brzegiem jeziora Koleśne, posadowiono domki letniskowe. Choć z nazwy są letniskowe, to można tu odpoczywać przez cały rok.

O urokliwym charakterze wsi **Taciewo** decydują nieopodal położone jeziora. Są one latem chętnie odwiedzane tak przez turystów, jak i mieszkańców regionu. Natomiast przez cały rok goszczą amatorów wędkarstwa. We wsi pracują turbiny farm wiatrowych.

Bobrowisko czerpie swoją nazwę od bobra, zwierzęcia licznie zamieszkującego Suwalszczyznę. Przez wieś przepływa rzeka Wiatrołuża, która jest ostoją populacji bobrów. Rzeka ta nazywana jest też Kaletnikiem. Wiatrołuża kończy swój bieg w jeziorze Królówek, które położone jest w obszarze Wigierskiego Parku Narodowego.

Lasy **Nadleśnictwa Suwałki**, na północ od wsi Płociczno-Osiedle.

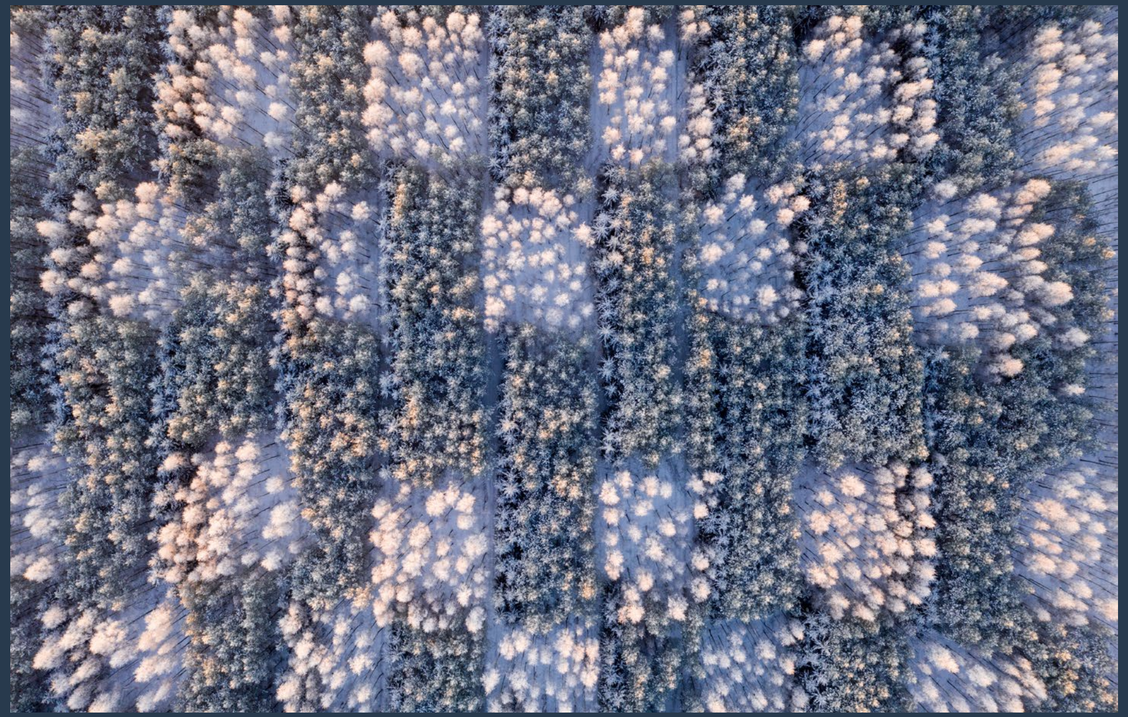

Fragment drzewostanu Nadleśnictwa Suwałki.

Tartak to malowniczo położona wieś, której grunty przylegają do trzech jezior. Od północy jest to jezioro Pierty, od południa Wigry, a w samym sercu wsi leży jezioro Omułówek. Nazwa wsi nawiązuje do obróbki drewna, pozyskiwanego niegdyś w okolicznych lasach. Prawdopodobnie wykorzystywano w tym celu lokalny młyn wodny, który wraz z tartakiem funkcjonował tu jeszcze w pierwszej połowie XIX wieku. Współcześnie Tartak położony jest przy głównym szlaku turystycznym Wigierskiego Parku Narodowego. Wybudowano tu wieżę widokową, z której można podziwiać panoramę Starego Folwarku, jeziora Wigry i odległego klasztoru wigierskiego.

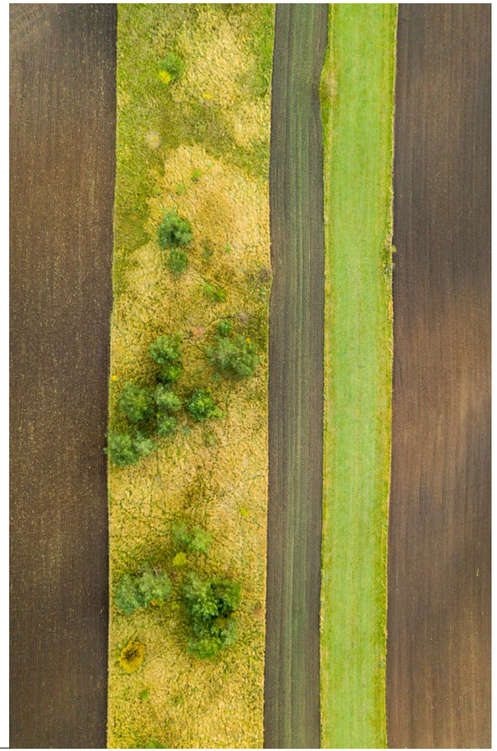

Krzywe to wieś położona w bezpośrednim sąsiedztwie Suwałk.

Wieś **Magdalenowo** jest w pewnym sensie przedsionkiem wsi Wigry i klasztoru. Pierwotnie nazywano ją Magdalenów. Tuż obok wsi, na wzgórzu, znajduje się jeden z najładniej usytuowanych na Suwalszczyźnie cmentarzy. Został on założony w XVIII wieku. Magdalenowo jest dziś miejscowością, której mieszkańcy oferują przyjezdnym szereg usług turystycznych.

Panorama wschodniej części wsi **Mała Huta**.

Pierwotnie **Wasilczyki** położone były przy zachodnich krańcach jeziora Wigry. Założyli ją zakonnicy wigierscy, którzy osiedlili tam smolarzy Wasilczyków – stąd nazwa miejscowości. Jednakże ludność z powodu słabej gleby oraz znacznego rozdrobnienia pól z trudnością mogła się wyżywić. Dlatego też w 1902 roku zdecydowano przenieść wieś na żyźniejsze tereny kilkanaście kilometrów na zachód od Suwałk, a pozostawione pola zalesiono. Dzisiejsza wieś Wasilczyki to tereny rolne, zupełnie niezwiązane ani z obszarami leśnymi, ani wodami jezior.

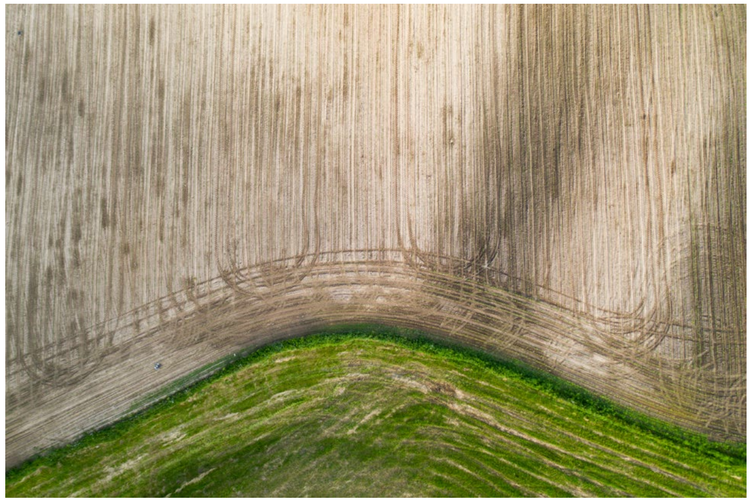

Podmiejskie położenie **Okuniowca** sprzyja przekwalifikowywaniu terenów rolnych w budowlane oraz rozwojowi terenów mieszkaniowych i komunikacyjnych. Swoją działalność prowadzą tu lokalne firmy. Oprócz osiedli pojawiły się więc inwestycje przemysłowe, usługowe i infrastrukturalne. Stopniowo zanika typowo wiejskie rozplanowanie zabudowy i powiązanie z otwartym krajobrazem rolnym.

Na północno-zachodnim brzegu jeziora Okmin rozciągają się zabudowania wsi **Czarnakowizna**. Malownicze położenie jeziora powoduje, że chętnie osiedlają się tu mieszkańcy niezwiązani z rolnictwem. Niemniej jednak ogromna większość gruntów wsi utrzymywana jest nadal w kulturze rolnej.

Nieopodal Suwałk rozciągają się grunty wsi **Dubowo Drugie**.

Biała Woda to wieś o zróżnicowanym charakterze zabudowy i sposobie zagospodarowania terenu. Gospodarstwa rolne skupione są głównie w zachodniej części wsi. Wschód to domy mieszkalne i firmy, znowuż południe to żwirownie. W krajobrazie wsi widoczne są też farmy wiatrowe. Pracuje tu największa liczba „wiatraków" w gminie.

Jezioro Krzywe jest największym jeziorem położonym w bezpośrednim sąsiedztwie Suwałk. Samo jezioro, jak również bliskość innych jezior (Dąbrówka, Zgliniec, Zielone, Koleśne, Czarne), czyni ten obszar wyjątkowo malowniczym, przez co chętnie zasiedlanym przez nowych mieszkańców. Dziś na brzegach jeziora Krzywe wciąż powstaje nowa zabudowa mieszkaniowa i letniskowa wsi Krzywe oraz Mała Huta.

Północna część gminy Suwałki to kraina krajobrazowych kontrastów, a wieś **Potasznia** jest tego doskonałym przykładem. Płaska dolina Czarnej Hańczy nagle przechodzi w strome zbocza i wysokie pagórki. Rzeźba terenu jest więc bardzo urozmaicona i zmienna. Większa część Potaszni należy do kompleksu Wzgórz Jeleniewskich. Krajobraz tej wsi jest świadectwem gwałtownych procesów, które następowały pod koniec ostatniego zlodowacenia. Wysokości nad poziom morza są tutaj największe w gminie i dochodzą do 240 metrów. Te cechy powodują, że ta część gminy Suwałki najbardziej wystawiona jest na wiatry i z tego powodu właśnie tutaj funkcjonuje duże zgrupowanie uskrzydlonych turbin wiatrowych.

Osinki to wieś o rozproszonej zabudowie, gdzie odległości pomiędzy zagrodami są znaczne, a gospodarstwa są rozmieszczone dość równomiernie na dużym obszarze.

Gmina Suwałki dba o środowisko i promuje projekty związane z energią odnawialną. Na specjalnie wydzielonych terenach powstają instalacje paneli – farm fotowoltaicznych, które zamieniają energię słoneczną w energię elektryczną. Farmy niewątpliwe przynoszą wiele korzyści, od ekologicznych po ekonomiczne. We wsiach **Sobolewo** (po prawej), **Osinki** (u góry) i Kuków Folwark pracują już takie instalacje.

Huta

Leszczewek to wieś położona nad brzegami jezior Wigry i Leszczewek, połączonych wąskim przesmykiem. Na przestrzeni dziejów zarówno wieś, jak i pobliskie jezioro nazywano również: Leszczowka, Leszczewko, Leszczowek, Leszczewo, Leszczewek. Dziś miejscowość ta, ze względu na bliskość jezior i malownicze położenie wśród lasów, stała się wsią turystyczną. W Leszczewku znajdują się cmentarz wojenny z I wojny światowej, w którym spoczywają żołnierze niemieccy i rosyjscy, oraz mogiła dwóch ułanów polskich z czasu walk z Litwinami we wrześniu 1920 roku.

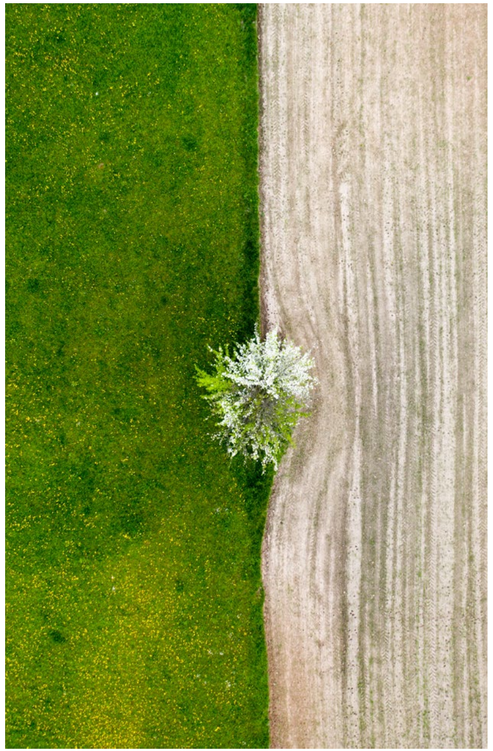

Dzisiejsze **Słupie** to dwie osady leśne Wigierskiego Parku Narodowego położone na rozległej śródleśnej polanie, która rozciąga się nad brzegiem jeziora Długie. Jeszcze na początku XX wieku znajdowała się tu bardziej rozwinięta zabudowa wsi. Była ona rozciągnięta wzdłuż drogi biegnącej przy wschodnim brzegu Jeziora Długiego, a prowadzącej z Gawrych Rudy do Cimochowizny. Na Słupiu, podobnie jak w leśniczówce w Gielniewe, mieszka tylko pięć osób, są to więc najmniejsze gminne miejscowości.

Piertanie położone są na południowo-zachodnim brzegu jeziora Pierty. Zachodnia część gruntów wsi znajduje się w granicach Wigierskiego Parku Narodowego. Atrakcyjna lokalizacja nad jeziorem oraz sąsiedztwo lasu i zadrzewień spowodowały, iż miejscowość stała się typową wsią letniskową. Na przestrzeni lat klasyczne domki letniskowe zmieniały w części swoje funkcje na całoroczną zabudowę mieszkaniową. Wschodnia część wsi pozostaje nadal rolnicza.

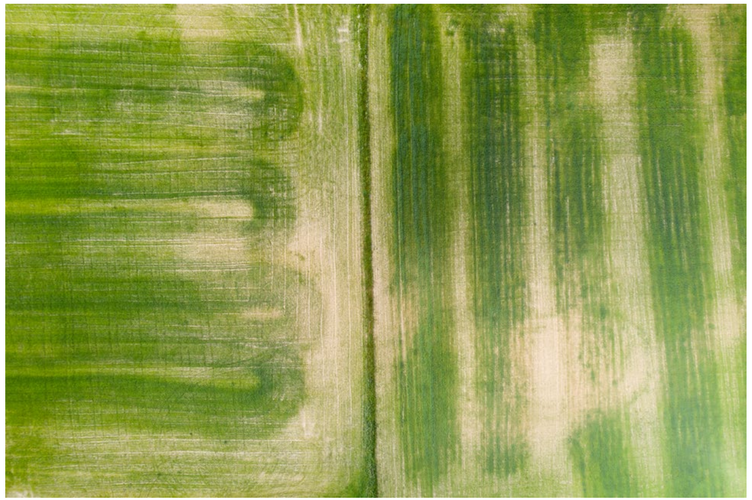

Płociczno-Osiedle, jak sama nazwa wskazuje, jest osiedlem mieszkaniowym. Choć nie ma tu w bezpośrednim sąsiedztwie jezior, jak to ma miejsce w przypadku siostrzanego Płociczna-Tartak, to okalające wieś lasy Nadleśnictwa Suwałki tworzą atrakcyjną przestrzeń do mieszkania. Płociczno-Osiedle jest typowym obszarem okołomiejskim, będącym zapleczem mieszkaniowym dla Suwałk. Tradycyjny wiejski krajobraz nie występuje w tej wsi prawie zupełnie. Płociczno-Osiedle jest drugą co do wielkości miejscowością gminy, mieszka tu blisko 540 osób. W leśnym fragmencie wsi znajduje się cmentarz z okresu I wojny światowej, gdzie spoczywają żołnierze armii niemieckiej oraz rosyjskiej.

ŻWIROWNIE

Ot, niepozorna bryła kamienia!
Lecz głaz ten martwy w artysty ręku,
W cudne się dzieło sztuki przemienia,
Nabiera kształtu, życia i wdzięku.
Tak z twym umysłem, o! dziatwo miła!
Dziś on jak kamień leży odłogiem;
Lecz gdy go wesprze nauki siła,
Lśnić będzie jasno, przed ludźmi, Bogiem.
I jak z granitu, pod cięciem młota,
Iskra zeń wiedzy wybłyśnie złota.

Władysław Bełza, *Kamień*

Wyrobisko poeksploatacyjne zakładu górniczego we wsi **Sobolewo**.

Żwir – szare złoto Suwalszczyzny. Pokłady żwirowego kruszcu budowane były podczas wędrówki lodowca, jaki odwiedził nasz region miliony lat temu. Dziś są one eksploatowane. Część złóż regionu zlokalizowanych jest w obszarze gruntów wsi **Sobolewo**. Znajduje się tu ponad 10 milionów ton materiału. Początki współczesnej działalności wydobycia kopalin w regionie związane są z pracą Suwalskich Kopalń Surowców Mineralnych. Były to lata 70. minionego wieku. Do dzisiaj zakład wydobywa kopalinę ze złóż żwirowo-piaskowych.

Kopalnia ma charakter odkrywkowy. Wydobycie odbywa się tak z części lądowej, jak i spod lustra wody, z głębokości nawet 35 metrów. Surowiec pozyskuje się między innymi metodą zasysania materiału z dna wyrobiska. Kolej jest podstawowym środkiem transportu materiału stosowanym przez kopalnię.

Podczas prac wykorzystywane są rozmaite urządzenia do wydobywania i natychmiastowego przerabiania pozyskanego surowca. Dzięki ciężkiej pracy maszyn oraz wysiłkowi ludzkiemu pozyskuje się kruszywa mineralne stosowane w budownictwie drogowym, mieszkaniowym i infrastrukturalnym. Złoża sobolewskie pozwalają na produkcję kruszywa o wysokiej jakości.

Kopalina przechodzi najpierw proces separacji piasku, a następnie frakcjonowania, tak aby uzyskać określony asortyment kruszywa. Materiał gruboziarnisty podlega kruszeniu, co pozwala na uzyskanie różnorodnego materiału wykorzystywanego w budownictwie drogowym.

W kopalni w **Sobolewie** i jej zakładzie wydobywczym w **Kukowie-Folwark** wydobywa się rocznie około 2 milionów ton kruszywa. Uzyskuje się szeroki asortyment frakcjonowanego materiału na potrzeby tradycyjnego budownictwa oraz drogownictwa.

Pokłady żwiru znajdują się też we wsi **Biała Woda**. Szacuje się, że zasoby złóż kruszyw sięgają 2,8 miliona ton. Na terenie Białej Wody część tych złóż jest eksploatowana przez dwie niezależne firmy. Wydobywane są tu pokłady żwiru i piasku metodą odkrywkową.

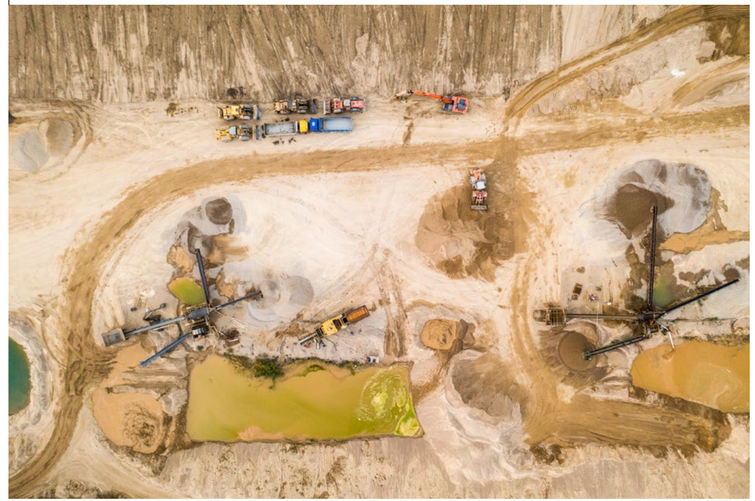

Wyrobisko żwirowni w **Białej Wodzie** podczas pozyskiwania kruszyw naturalnych.

Materiał pozyskiwany jest z głębokości 14 metrów. Wydobyty surowiec podlega segregacji na poszczególne frakcje. W zależności od wielkości oczka sita przesiewacza materiał jest segregowany na ostateczny produkt. Przykładowym ostatecznym produktem może być żwir, który jest używany do produkcji betonu przy budowie domów, ale też kostki betonowej, a nawet galanterii ogrodowej.

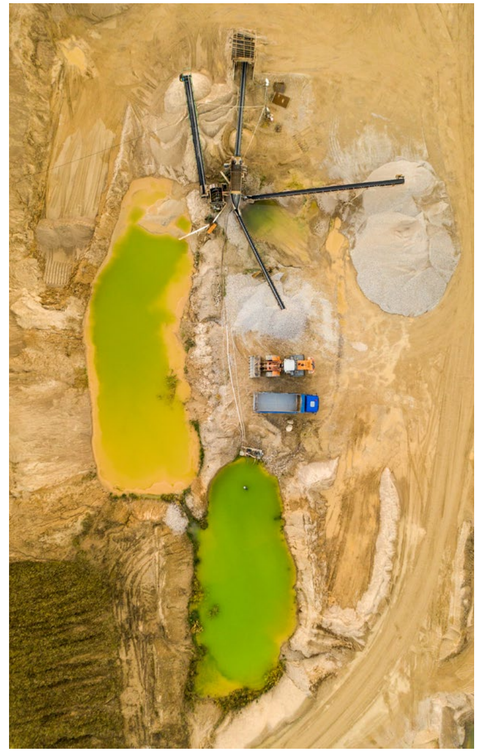

W **Białej Wodzie** surowiec pozyskiwany jest również spod wody, z głębokości 4 metrów. Powierzchnia wyrobiska pod lustrem wody zajmuje około 1,5 hektara. Rocznie wydobywa się około 13–15 tysięcy ton żwiru i piasku. Po wyeksploatowaniu powierzchni teren jest rekultywowany, czyli przywracany do pierwotnych wartości użytkowych. Pewnego rodzaju pamiątką po prowadzonych tutaj pracach wydobywczych będzie zbiornik wodny porośnięty wokół roślinnością.

Obszar Suwalszczyzny wyróżniają największe złoża kruszyw polodowcowych w kraju, co w oczywisty sposób przyczyniło się do powstawania i rozwoju firm wydobywających ten naturalny materiał. Jedną z nich jest firma wydobywcza z siedzibą w Osowie. Powierzchnia kopalni jest bardzo rozległa, rozciąga się na gruntach wsi **Kuków Folwark, Osowa** i **Potasznia**. Ta prężnie działająca firma na terenie gminy wydobywa ok. 3,5 miliona ton kruszywa rocznie.

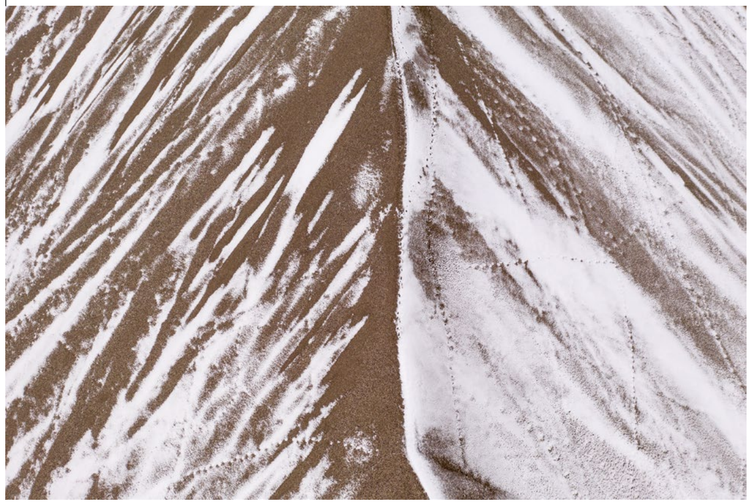

Dzięki pozyskiwaniu żwiru możliwy jest rozwój regionu. I rzeczywiście, nowopowstająca infrastruktura komunikacyjna północno-wschodniej Polski wymaga zastosowania ogromnej ilości kruszyw. Suwalszczyzna jest w tej komfortowej sytuacji, iż na jej obszarze występują tak bogate złoża, że są w stanie zabezpieczyć lokalne zapotrzebowanie na ten surowiec. Kruszywo z Suwalszczyzny dostarczane jest też na Mazowsze oraz eksportowane na rynek litewski.

Kopalnia wydobywa kruszywa przy zastosowaniu najnowocześniejszych technologii. Należą do nich wydobywanie spod wody koparką ssącą lub wielonaczyniową. Grubość pokładów żwiru wynosi około 25 metrów. Patrząc z powierzchni ziemi, pokład suchy to około 14 metrów złoża, pozostałe warstwy surowca wydobywane są spod lustra wody. Pozyskany materiał wędruje dalej na linię technologiczną wstępnego odsiewu, gdzie oddzielane są frakcje najdrobniejsze, które z powrotem wracają do wyrobiska.

Północno-zachodni fragment żwirowni w Osowie.

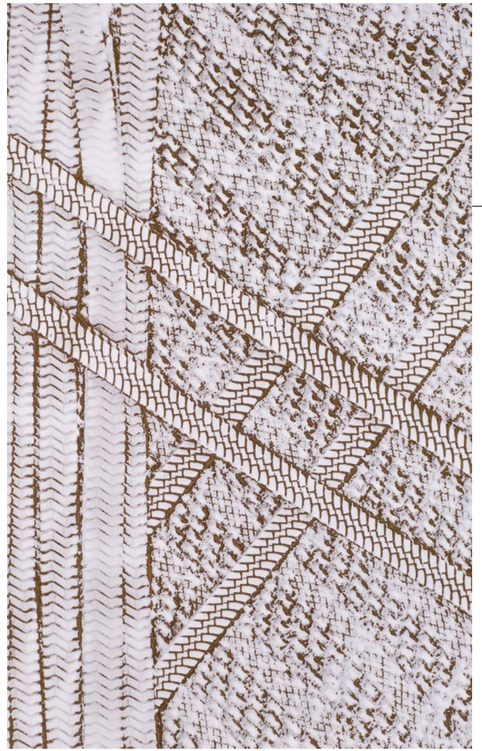

Praca w żwirowni trwa przez całą dobę, z wyjątkiem okresów silnych mrozów. Zimą można na przykład prowadzić prace rekultywacyjne, w tym wyrównanie i zagęszczanie terenu (po lewej).

Woda w wyrobisku krąży w obiegu zamkniętym.

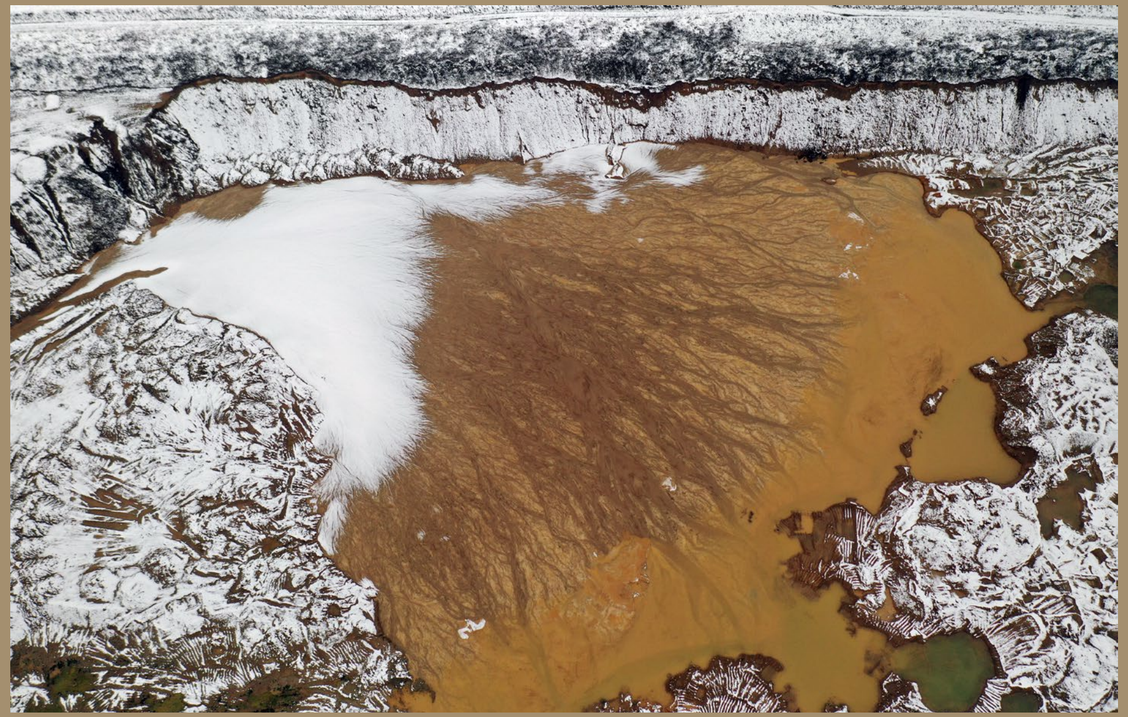

Odprowadzanie piasku do wyrobiska metodą hydrotransportu.

Podobnie jak w przypadku większości kopalni, również w **Osowie** eksploatacja kruszyw prowadzona jest metodą tak zwanego „zamkniętego koła”. Poddawane eksploatacji grunty po kilku, kilkunastu latach od rozpoczęcia wydobycia są rekultywowane i przywracane do użytkowania. Efektem tego są grunty rolne, nowopowstające obszary leśne, tereny pod zabudowę lub zbiorniki wodne.

W **Osowej** produkuje się wszelkie rodzaje kruszyw, zarówno do betonu, jak i mieszanki na podbudowy drogowe oraz wszelkiego rodzaju grysy do mas bitumicznych. Od 2010 roku produkowane są również prefabrykaty betonowe, np. kostka brukowa, krawężniki i płytki. Innymi słowy firma zajmuje się nie tylko wydobyciem, ale też przetwarzaniem kruszyw.

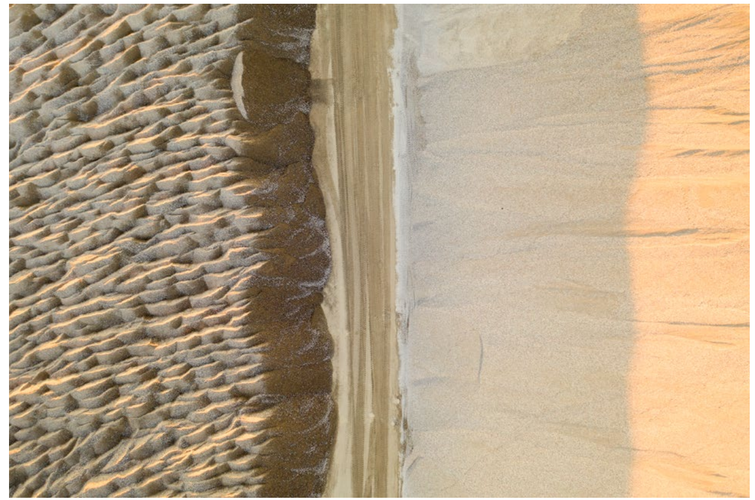

Przenośniki taśmowe do transportu kruszyw.

Transport kruszyw odbywa się zarówno transportem kolejowym, jak i drogowym. Zakład wciąż się rozwija. W ramach intensyfikacji wydobycia kopalin planowany jest rozwój infrastruktury kolejowej w celu zmniejszenia uciążliwości transportu drogowego.

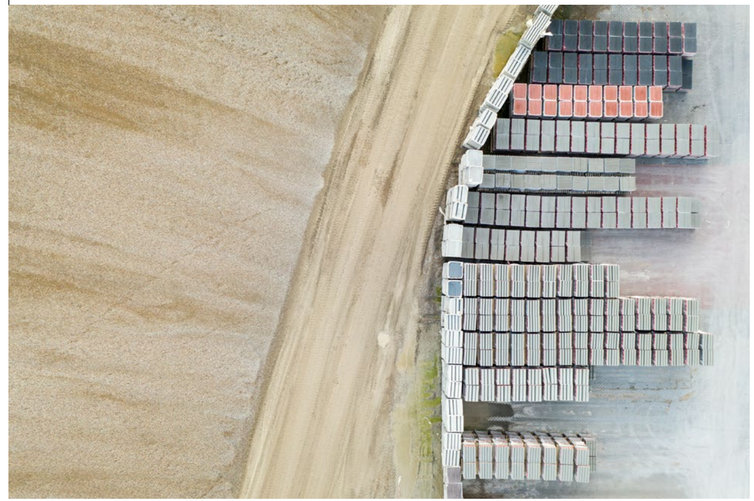

WIGIERSKI PARK NARODOWY

Jezioro panieńskie, jezioro głębokie,
Zarastaj sitowiem jak dawniej u brzegu,
Igraj w południe z odbitym obłokiem
Dla mnie, w dalekich krajach zniknionego.
[…]

Czesław Miłosz, *Jezioro*

Wigierski Park Narodowy to wyjątkowa osobliwość przyrodnicza gminy Suwałki. Wyróżnia go niezwykłe bogactwo jezior, które otaczają rozległe lasy Puszczy Augustowskiej. Park czerpie swoją nazwę od największego jeziora **Wigry**. Oprócz niego w parku znajduje się jeszcze 41 innych naturalnych zbiorników wodnych. Wśród nich są suchary – śródleśne, niewielkie jeziorka dystroficzne (u góry). Swoje wody toczy tu też siedem rzek. Ten puszczańsko-jeziorny krajobraz uzupełniają otwarte tereny wsi, pól i łąk, z różnorodną polodowcową rzeźbą terenu. Nie ma w Polsce drugiego parku narodowego z tak dobrze wykształconym i urozmaiconym krajobrazem pojeziernym najmłodszego zlodowacenia. Ze względu na obecność wielu siedlisk przyrodniczych i gatunków coraz rzadszych w skali kontynentu, teren parku został włączony do europejskiej sieci obszarów chronionych Natura 2000. W 2002 roku park został wpisany na listę Ramsar, a więc do wykazu terenów podmokłych o wyjątkowym znaczeniu międzynarodowym.

Piękno Wigierskiego Parku Narodowego sprawia, że jest on obszarem, na którym koncentruje się największy ruch turystyczny w gminie Suwałki. **Pokamedulski zespół klasztorny** (u dołu) jest wizytówką tak parku narodowego, gminy Suwałki, jak i całego regionu. Założony w 1667 roku przez kamedułów, dziś stanowi jedną z głównych atrakcji turystycznych Suwalszczyzny. Ten historyczny kompleks jest udostępniony do zwiedzania. Przed kościołem znajdują się dwa rzędy eremów – domków, w których niegdyś mieszkali zakonnicy. Rozmieszczone blisko siebie budynki tworzą niepowtarzalny klimat. Między nimi wiją się wąskie, kamieniste uliczki, które przenoszą turystów w dawne czasy. W czerwcu 1999 roku klasztor gościł śp. papieża św. Jana Pawła II.

Wrześniowy krajobraz Cimochowizny.

Wigierski Park Narodowy wyróżnia szczególne bogactwo jezior otoczonych rozległymi lasami. Lasy to prawie 63 procent powierzchni parku. Surowy klimat północno-wschodniej Polski powoduje, że występują tu zbiorowiska o charakterze borealnym (północnym). Świerk rośnie w prawie wszystkich zespołach roślinnych parku. Najczęściej występującymi zbiorowiskami są tu bory mieszane, w których dominuje sosna.

Suchary: Zachodni, Wschodni i Dembowskich.

Jezioro Czarne to jedno z dwóch jezior o nazwie Czarne znajdujących się w granicach gminy Suwałki. Choć to niewielkie jezioro leży w obszarze Wigierskiego Parku Narodowego, przy samej wsi Gawrych Ruda, to jest chyba najmniej znanym zbiornikiem wodnym parku. Jezioro jest zasilane podziemnymi dopływami i źródliskami bijącymi z jego brzegów (u góry). Jeziora Czarne i Wigry łączy wąski przesmyk. Czarne udostępnione jest do uprawiania turystyki wodnej w parku. Na terenie Wigierskiego Parku Narodowego znajduje się jeszcze jedno jezioro o nazwie Czarne, ale zlokalizowane jest ono na terenie sąsiedniej gminy Nowinka.

Najbardziej znanymi rzekami parku są Czarna Hańcza oraz Kamionka. **Czarna Hańcza** (po lewej), od granicy parku we wsi Sobolewo do prawie samego ujścia w Zatoce Hańczańskiej, charakteryzuje się dużym spadkiem, płynie szybko po żwirowo-kamienistym podłożu, bardzo przypominając rzekę podgórską. Rzeka, opuszczając Wigry, wpływa do jeziora Postaw i dalej toczy swe wody w kierunku południowym, przecinając tereny Puszczy Augustowskiej. **Kamionka** (u dołu) w granicach parku niemal na całym odcinku płynie naturalnie ukształtowanym korytem i silnie meandruje. Rzeka miejscami wcina się głęboko w teren, płynąc głębokim wąwozem. Kamionka oraz dolina Czarnej Hańczy powyżej Wigier mają niezwykle wysoką wartość przyrodniczą. Z tej przyczyny są one prawie całkowicie zamknięte dla turystyki i stanowią obszar ochrony ścisłej.

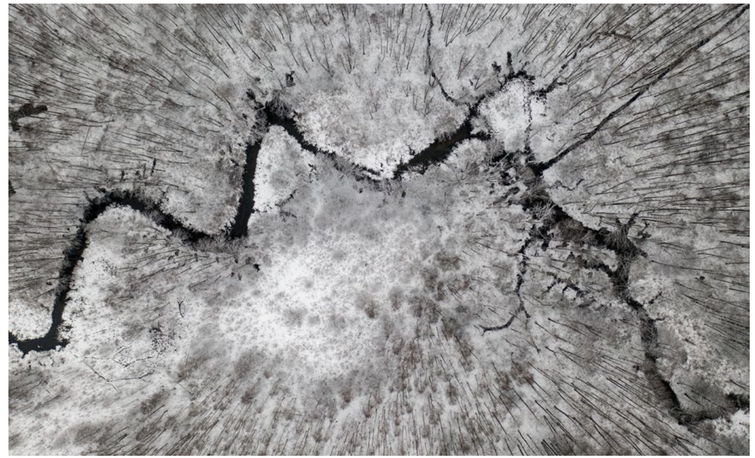

Jeziora decydują o niepowtarzalnym pięknie i unikatowej wartości przyrodniczej obszaru Wigierskiego Parku Narodowego. Wraz z otaczającymi je bardzo różnorodnymi formami terenu tworzą pojeziorny krajobraz, który został ukształtowany około 12 tysięcy lat temu przez ustępujący z tego terenu lodowiec i jego wody. Do najbardziej urokliwych jezior należą: **Długie, Okrągłe i Muliczne**. Jeziora te były niegdyś częścią Wigier i tworzyły akwen określany jako Pra-Wigry. Współcześnie są to samodzielnie funkcjonujące ekosystemy wodne. Wszystkie są wyłączone z turystyki wodnej, a jezioro Muliczne stanowi obszar ochrony ścisłej. W takich obszarach procesy przyrodnicze zachodzą bez ingerencji człowieka. Dopuszcza się jedynie bardzo ograniczone działania.

Zatoka Zadworze jest najbardziej wysuniętą na północ częścią jeziora Wigry.

Suwalszczyzna, poza górami, jest najchłodniejszym regionem Polski. Zimą średnie miesięczne temperatury osiągają najniższe wartości w naszym kraju. Najchłodniejszym miesiącem jest styczeń. Pokrywa śnieżna zalega tu najdłużej w Polsce, a pierwszy śnieg pojawia się niekiedy już na początku listopada. Niestety i tutaj pokrywa śnieżna ma charakter nietrwały, wywołany śródzimowymi odwilżami. W naszym obszarze czas zalegania pokrywy śnieżnej wynosi średnio 90 dni w roku i nie trwa krócej niż 36 dni. Gdy nadchodzą srogie mrozy, jako pierwsze zamarzają najmniejsze jeziora, a jako ostatnie rzeka Czarna Hańcza i jezioro Wigry. Zanim mróz zamknie lodem otwarte plosa tego jeziora, pierwsze zamarzają zatoki. Jedną z nich jest **Zatoka Uklei** rozciągająca się w południowo-zachodniej części jeziora.

Jezioro Postaw (po prawej) jest jednym z ośmiu jezior udostępnionych do uprawiania turystyki wodnej. Przez jezioro przepływa **Czarna Hańcza** (po lewej), która po opuszczeniu jeziora płynie leniwie, meandrując pośród licznych zakoli porośniętych trzcinami.

Lasy i jeziora południowo-zachodniego obszaru Wigierskiego Parku Narodowego.

Grądziki Cimochowskie to kompleks niewielkich wysp położonych na północnym plosie Wigier.

Nadrzędnym celem działania Wigierskiego Parku Narodowego jest ochrona przyrody. Na obszarach objętych ochroną czynną prowadzone są zadania zmierzające do zachowania istniejącego stanu przyrody lub wykonywane są zabiegi przywracające jej właściwy stan, np. prace pielęgnacyjno-hodowlane w drzewostanach, restytucja rodzimych gatunków zwierząt, rekultywacja siedlisk, aktywne zwalczanie różnego typu zagrożeń. W ekosystemach objętych ochroną ścisłą zapewniane są warunki dla przebiegu naturalnych procesów przyrodniczych. Czynna ochrona przyrody wykonywana przez park ma różne formy. W lasach przekształconych przez wcześniejszą gospodarkę leśną prowadzone są między innymi prace związane z przebudową składu gatunkowego drzewostanów oraz zmianą ich struktury wiekowej i przestrzennej, tak aby w możliwie najkrótszym czasie doprowadzić do odtworzenia na całym obszarze parku lasów o charakterze naturalnym. Innymi słowy – w parku, w ramach zabiegów ochronnych, usuwane są – jak również sadzone – drzewa (po lewej).

Spośród 23 parków narodowych w Polsce Wigierski Park Narodowy jest drugim, po Parku Kampinoskim, najbardziej zaludnionym parkiem narodowym. Współczesne osadnictwo ma charakter prawie wyłącznie wiejski i w minimalnym stopniu związane jest z gospodarką leśną. Zdecydowana większość osiedli wiejskich znajduje się w otulinie Wigierskiego Parku Narodowego, przede wszystkim wzdłuż jego wschodnich i zachodnich granic. W granicach parku jest kilkanaście kompleksów osadniczych, połączonych siecią dróg z osiedlami na obrzeżach. W gminie Suwałki są to wsie: Wigry, Czerwony Folwark, Magdalenowo, Burdeniszki, Stary Folwark, Leszczewo, Leszczewek, Tartak, Cimochowizna, Piertanie, Gawrych Ruda oraz Słupie.

Półwysep Wigierski wraz z klasztorem wyznacza umowną granicę pomiędzy wysuniętą na północ zatoką Zadworze a pozostałą częścią Wigier.

Na południe od miejscowości Nowa Wieś, pośród lasów Obwodu Ochronnego Krzywe, ukryły się niewielkie jeziora: **Samle Duże**, Samle Małe, Przetaczek i Gałęziste. Trzy pierwsze z nich dziś otoczone są torfowiskiem. Niegdyś były częścią jednego, dużego zbiornika. Nazwa jezior Samle pochodzi od osady należącej do smolarza Samla, który w XVII wieku miał tutaj piec do produkcji smoły. Współcześnie jeziorka te mają regularną linię brzegową, małą głębokość i są zasilane podziemnymi dopływami. Wypływa z nich niewielka rzeczka Samlanka.

Bogactwo Wigierskiego Parku Narodowego to nie tylko jeziora, rzeki, torfowiska i lasy. Równie cenne i ważne dla zachowania różnorodności biologicznej są ekosystemy lądowe nieleśne: pola uprawne, łąki, pastwiska i sady. W granicach parku znajduje się ponad 2200 hektarów gruntów rolnych. Obszary te stanowią w większości własność prywatną. Do jednych ze szczególnie malowniczych terenów otwartych należą grunty wsi **Leszczewek**.

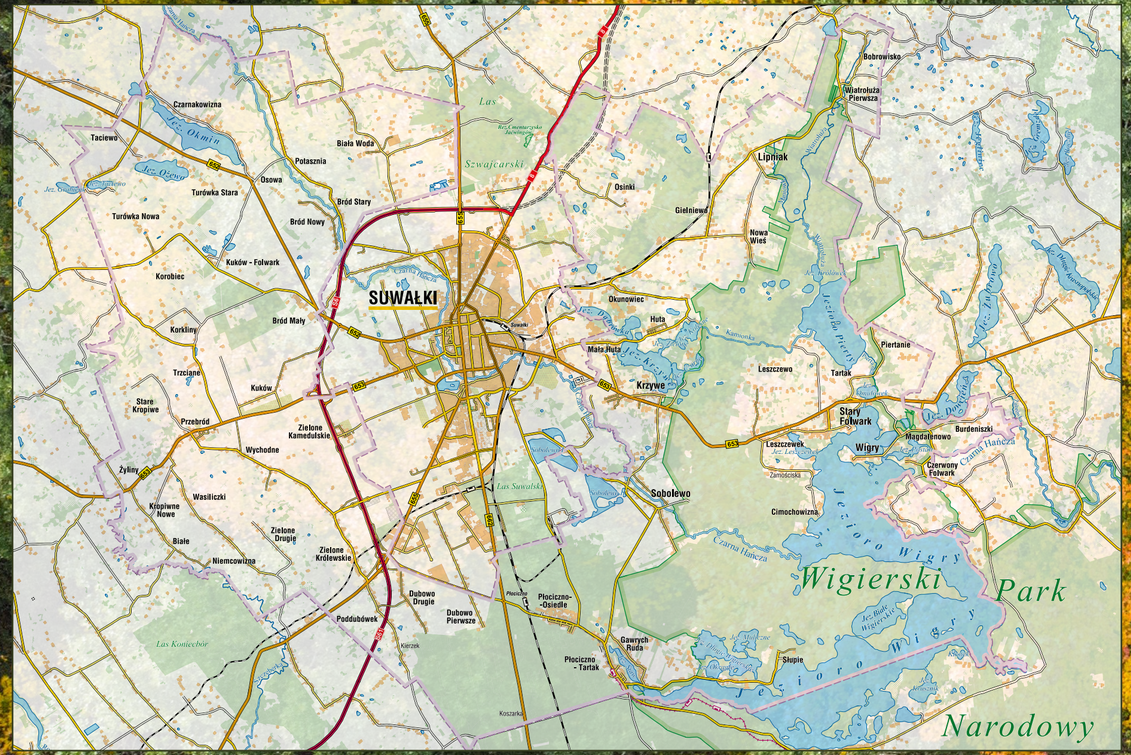
SUWAŁKI
Czarnakowizna
Taciewo
Jez. Okmin
Jez. Ogoje
Potasznia
Biała Woda
Osowa
Turówka Stara
Turówka Nowa
Bród Stary
Bród Nowy
Kukuw - Folwark
Korobiec
Bród Mały
Korkliny
Trzciane
Kukuw
Stare Kropiwe
Przebród
Zielone Kamedulskie
Wychodne
Żylin
Wasiliczki
Kropiwne Nowe
Białe
Niemcowizna
Zielone Drugie
Zielone Królewskie
Poddubówek
Las Koniecbór
Dubowo Drugie
Dubowo Pierwsze
Kurzek
Koszarka
Las Suwalski
Las Szwajcarski
Osinki
Gieliniewo
Okmowiec
Huta
Mała Huta
Krzywe
Sobolewo
Płociczno-Osiedle
Płociczno - Tartak
Gawrych Ruda
Cimochowizna
Leszczewo
Tartak
Leszczewek
Zamościska
Stary Folwark
Wigry
Magdalenowo
Burdeniszki
Czerwony Folwark
Piertanie
Nowa Wieś
Lipniak
Wiatrołuża Pierwsza
Bobrowisko
Słupie
Jezioro Wigry
Wigierski Park Narodowy
Czarna Hańcza
Rzeczka Suwalska
Rzeczka Turówka
Rzeczka Bród
Rzeczka Płociczno
Rzeczka Leszczewek
Rzeczka Wigry
Rzeczka Dubowo
Rzeczka Lipniak
Rzeczka Wiatrołuża
Rzeczka Bobrowisko
Rzeczka Słupie
Rzeczka Gawrych Ruda
Rzeczka Płociczno
Rzeczka Kurzek
Rzeczka Koszarka
Rzeczka Poddubówek
Rzeczka Dubowo
Rzeczka Osowa
Rzeczka Okmin
Rzeczka Okmowiec
Rzeczka Huta
Rzeczka Mała Huta
Rzeczka Krzywe
Rzeczka Sobolewo
Rzeczka Cimochowizna
Rzeczka Leszczewo
Rzeczka Tartak
Rzeczka Piertanie
Rzeczka Nowa Wieś
Rzeczka Gieliniewo
Rzeczka Osinki
Rzeczka Lipniak
Rzeczka Wiatrołuża
Rzeczka Bobrowisko
Rzeczka Stary Folwark
Rzeczka Magdalenowo
Rzeczka Burdeniszki
Rzeczka Czerwony Folwark
Rzeczka Leszczewek
Rzeczka Zamościska
Rzeczka Wigry
Rzeczka Czarna Hańcza
Rzeczka Rzeczka Suwalska
Rzeczka Rzeczka Turówka
Rzeczka Rzeczka Bród
Rzeczka Rzeczka Płociczno
Rzeczka Rzeczka Leszczewek
Rzeczka Rzeczka Wigry
Rzeczka Rzeczka Dubowo
Rzeczka Rzeczka Lipniak
Rzeczka Rzeczka Wiatrołuża
Rzeczka Rzeczka Bobrowisko
Rzeczka Rzeczka Słupie
Rzeczka Rzeczka Gawrych Ruda
Rzeczka Rzeczka Płociczno
Rzeczka Rzeczka Kurzek
Rzeczka Rzeczka Koszarka
Rzeczka Rzeczka Poddubówek
Rzeczka Rzeczka Dubowo
Rzeczka Rzeczka Osowa
Rzeczka Rzeczka Okmin
Rzeczka Rzeczka Okmowiec
Rzeczka Rzeczka Huta
Rzeczka Rzeczka Mała Huta
Rzeczka Rzeczka Krzywe
Rzeczka Rzeczka Sobolewo
Rzeczka Rzeczka Cimochowizna
Rzeczka Rzeczka Leszczewo
Rzeczka Rzeczka Tartak
Rzeczka Rzeczka Piertanie
Rzeczka Rzeczka Nowa Wieś
Rzeczka Rzeczka Gieliniewo
Rzeczka Rzeczka Osinki
Rzeczka Rzeczka Lipniak
Rzeczka Rzeczka Wiatrołuża
Rzeczka Rzeczka Bobrowisko
Rzeczka Rzeczka Stary Folwark
Rzeczka Rzeczka Magdalenowo
Rzeczka Rzeczka Burdeniszki
Rzeczka Rzeczka Czerwony Folwark
Rzeczka Rzeczka Leszczewek
Rzeczka Rzeczka Zamościska
Rzeczka Rzeczka Wigry
Rzeczka Rzeczka Czarna Hańcza
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Suwalska
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Turówka
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Bród
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Płociczno
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Leszczewek
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Wigry
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Dubowo
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Lipniak
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Wiatrołuża
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Bobrowisko
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Słupie
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Gawrych Ruda
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Płociczno
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Kurzek
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Koszarka
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Poddubówek
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Dubowo
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Osowa
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Okmin
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Okmowiec
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Huta
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Mała Huta
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Krzywe
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Sobolewo
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Cimochowizna
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Leszczewo
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Tartak
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Piertanie
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Nowa Wieś
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Gieliniewo
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Osinki
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Lipniak
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Wiatrołuża
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Bobrowisko
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Stary Folwark
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Magdalenowo
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Burdeniszki
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Czerwony Folwark
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Leszczewek
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Zamościska
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Wigry
Rzeczka Rzeczka Rzeczka Czarna Hańcza

W albumie wykorzystano fragmenty następujących utworów (kolejność alfabetyczna):

Bełza Władysław, *Kamień*, https://literatura.wywrota.pl/wiersz-klasyka/40671-wladyslaw-belza-kamien.html [dostęp 19.10.2022].

Czechowicz Józef, *Na wsi*, https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/dzien-jak-co-dzien-na-wsi.html [dostęp 19.10.2022].

Fredro Aleksander, *Do słońca*, w: Nieznany zbiór poezyj, Towarzystwo Miłośników Książek w Krakowie, Kraków 1929, s. 39, Wolna biblioteka internetowa Wikiźródła, https://pl.wikisource.org/wiki/Nieznany_zbi%C3%B3r_poezyj [dostęp 15.10.2022].

Kasprowicz Jan, *Droga*, https://polska-poezja.com/jan-kasprowicz/droga-3 [dostęp 19.10.2022].

Konopnicka Maria, *Oj, szumi pole, szumi*…, https://poezja.org/wz/Maria_Konopnicka/27847/Oj_szumi_pole_szumi [dostęp 19.10.2022].

Miłosz Czesław, *Jezioro*, https://literatura.wywrota.pl/wiersz-klasyka/39944-czeslaw-milosz-jezioro.html [dostęp 19.10.2022].